

Євген ГУЦАЛО

ДІТИ ЧОРНОБИЛЯ

Трагедія Чорнобиля - основний зміст цієї книжки. Україна після атомної катастрофи 1986 року стала скорботною чорнобильською матір'ю для українського народу, і весь світ живої природи став її невинною жертвою. Книга Є. Гуцала "Діти Чорнобиля" - це правдиві розповіді про трагічне буття юних героїв - уже після Чорнобиля.

Твори Євгена Гуцала для мене – це завжди подорож у таємницю людської душі – зустрічі з натурами чистими і нелукавими, пошуками добра і справедливості.

Село для нього не тиха романтична гавань дитинства, а цілий живий материк, звідки прийшли батько і мати, брати і він сам, разом з тисячами милих серцеві людей.

Я люблю читати Євгена Гуцала і хотів би захопити своєю любов'ю до його слова і вас, дорогі наші читачі.

Ю. Сердюк,
(письменник, шеф-редактор
журналу "Соняшник")

Євген ГУЦАЛО

ДІТИ ЧОРНОБИЛЯ

«Соняшник»

Київ

1995

СКАЖЕНИЙ ЧОРНОБИЛЬСЬКИЙ СОБАКА

— Дитино, й чого ти граєшся з тією Пальмою?

— Але ж Пальма така славна!

— Собака як собака.

— Е-е, така — та не така!

— Подивись, осліпла на ліве око.

— Хтось вибив їй око.

— Й окривіла на задню лапу.

— Хтось ударив по нозі, чи колесо переїхало.

— Е-е, то неспроста — й око сліпе, й крива лапа.

Бо якби здоровий собака, то здоровий. Дивися, завтра щось станеться з Пальмою, а ти все коло неї та коло неї. Аби тобі не передалося.

— Що, мамо?

— А те, сину. Хіба вгадаєш собачі болячки? Але чого лізти до собачої зарази, коли можна й не лізти? Не лізь, сину, прошу... Може, Пальма скажена.

— Таке скажете! Хіба не видно, що не скажена?

— Видно чи не видно, а на завтра хіба вгадаєш?

Скільки в Грицька вже було таких розмов з матір'ю! Після таких розмов-застережень, розмов-залякувань йому ще дужче кортіло до Пальми. Бігали по селу: куди собака — туди й він, куди він — туди й собака.

Ось і зараз, поснідавши ти виждавши слухну мить, коли мати подалася в комірчину, Грицько вужем вислизає з хати надвір, а надворі — сонце в небі схоже на велетенський барабан, саме небо — наче синє море штормить у безмежній високості, на деревах бруньки бубнявлють, шпак на яворі за хатою солодко щебече — мало не захлинається від свого солодкого співу, білий півень з калиновим гребенем сурмить у дзвінку-предзвінку сурму.

Весна!

А де Пальма?

А вона виходить із-за комори й тупає назустріч Грицькові. Руда, патлата, весь час відхиляє веселу, з роззявленою пащею морду вбік, аби краще дивитися вперед здоровим правим оком, хвіст запобігливо-покірно опущено до землі. А що накульгує на задню лапу, то посувається підстрибом, хребет прогинається донизу.

Череву в Пальми важко обвисає, чорно-лілові соски мало не по землі волочаться.

Грицько гладить долонею собаку поміж вухами, Пальма вдоволено примружується, шкіра на голові тремтить, вуха сіпаються, хвіст спроквола звивається по землі.

— Коли оценишся? — питає Грицько.

На його запитання Пальма ще вдоволеніше примружується.

— Скоро?

Пальма лиш хвостом по землі мете.

— Ну, ходімо подивимося на світ, бо вже весна... О, джміль!

Брунатно-золотавий джміль бринить у повітрі, наче то брунатно-золотава грудочка застиглої, тужливо-радісної музики. Ось джміль рушає понад землею — і вони слідом за джмелем через садок. Ось за садком джміль завмирає, гудучи, й вони також зупиняються. І ще Пальма запитально-щасливо поглядає на Грицька здоровим блискучим оком. Ось джміль летить поміж верболозів, на яких понабухало багато жовтих пухнастих котиків, і вони слідом за грудочкою брунатно-золотавої музики, та вмить джміль десь зникає, гасне його тужливо-радісна музика, Грицько з Пальмою розглядаються довкола — немає джмеля, десь припишк непомітний, причаївся.

За верболозами — річка, від річки поміж осоки стелеться рукав з блакитно-зеленою водою, а в воді стоїть риба.

Риба геть дрібна, стоїть більшою та меншою зграйками, тремтить на ледь видній течії, що стиха погойдує їх, наче темний цвіт водоростей. Зграйки дрібних риб стоять проти течії, зрідка яка риба вивернеться боком — і тоді спалахне — зблисне на сонці мілкісенька дрібна луска та й погасне, бо риба вирівнялася в зграйці, та через якусь мить друга риба так само хитнеться, так само спалахне-зблисне, через якийсь час третя риба так само...

Наче у воді — наче в небі темному — безшумно, загадково пульсують мініатюрні блискавки, наче там

спроквола збирається на таємничу грозу, але без грому, без шалу.

Пальма нахилиється над блакитно-зеленим рукавом, наче ось-ось ладна лапою пацнути по воді, наполохати зграйки риб, погасити неквапливе мерехтіння маленьких живих блискавок на жовтому піщаному дні. І запитально дивиться на Грицька веселим щасливим оком.

— Е-е, Пальмо, не можна. Хай собі плавають, у них теж весна.

Пальма слухається і задкує від води, а риба так і стоїть зграйками, непотривожена, нерозгадано таємнича...

Набігавшись, повертаються додому, а мати стоїть на воротах і свариться:

— Носить вас і носить! Себе не жалієш, Грицьку, бігаєш з ранку й до вечора, то хоч би суку пожалів.

— Я жалію! Жалію... — виправдовується син.

— Жалієш? Так ти жалієш, — розпалюється мати. — Нема в твоїй душі милосердя. Сука не сьогодні, то завтра оцენиться, в неї цицьки по землі волочаться, а ти її ганяєш. Хай спочине, й сам спочинь.

Пальма розуміє материні докори та й, опустивши морду, йде в кущі за хату, в своє кубло. Наче вона в чомусь винувата. А Грицько звіщує голову на груди. Наче він у чомусь винуватий. А мабуть, і винуватий?

— Що ж ми робитимемо з ними? — журиться мати.

— З ким? — не тямить Грицько.

— А з цуценятами, які приведе Пальма?

— А що з ними робити?

— Справді, що з ними робити...

— Хай живуть... Роздамо! — знаходиться Грицько.

— Роздамо? Кому?

— Людям!

— А хто їх візьме, ти думав?

— А чом не візьмуть? Візьмуть.

— Ех, дитино, та не візьмуть від Пальми, ось не тямиш ти. — Мати через ворота виглядає на дорогу — ліворуч виглядає, праворуч, наче гостей чекає. — І де тільки такі недобрі люди беруться...

— Хто, мамо?

— Хто!.. — бурчить. — А ті, що Пальму кинули напризволяще.

— Напризволяще? Але ж Пальма до нас прибилась, а в нас хіба — напризволяще?

— Якби ще так тямив багато, як багато говориш... Води принеси з криниці, а то дармуєш весь час.

Грицько йде в сіни по відро, і поки там крадькома пхить у рукав, то мати вже балакає з дідом Кирилом, їхнім сусідом через дві хати. Дід Кирило схожий на побурілого корча, який довго пролежав у драговині, й руки та ноги в діда — мов корчумаки, й лице — жаб'яче, з жаб'ячими очима та жаб'ячим ротом. Грицько поволеньки ступає до криниці, а сам нашорошує вуха на їхню балачку.

— Таки не слухаєте мене, — це скрипучим голосом дід Кирило.

— Та слухаю, чом не слухаю.

— Еге, слухаєте, але не чуєте. Чи я вам не казав за ту суку? То ж чорнобильські люди її загубили, ген отам за селом прив'язали до верби. Прив'язали — а самі гайда машиною світ за очі від Чорнобиля та від своєї суки. Я тоді проснувся посеред ночі — що воно виє? Вовк — не вовк. Якби не коло цвинтаря, то не побоявся б і

піти подивитися з вилами в руках, а то — коло цвинтаря. Дочекався досвітку — і пішов. Аж, бачу, собака, хтось прив'язав до дерева. То мені пізніше сказали, хто прив'язав, бо такі наші сільські бачили.

— Горе і є горе, — це мати сумно.

— Побачила мене — й перестала вити, лащитья. Ну, раз лащитья, то не страшно, я й відв'язав, її мотузком прип'яли. Тікай, кажу. А вона й не знає, куди тікати, бо слід прохолов давно. Ось і зосталась коло верби, а ваш Грицько там і знайшов її.

— І як то люди Бога не бояться? Прив'язали до верби...

— А чого тим людям боятися Бога, коли Чорнобиль страшніший? Вони й самі — як оцей собака.

— Таке набалакаєте, діду Кириле.

— А таке! — дід затято.

— Чого ж вони за собаку страшніші?

— А того, що були там, де і їхній собака!

— Були, авжеж, то й що?

— А те! Хіба не заразишся? Заразишся. Але ж які — не самі себе прив'язали до дерева, а собаку. Самі ж заражені, самі! То чкурнули в світ поміж людей, щоб заражати їх, бо ж заразні самі.

— Діду Кириле, де це таке чувано...

— А чувано, чувано... Де це вона, га, ота сука? — Дід Кирило тупцяє, озирається. — Живуча! Здыхає, а туди ж — до кобелів, тепер надумала щенитися. Ви ото спізналися, еге. Чом десь не відвели в ліс і так само не прив'язали до дерева?

— Хто б це відвів? Я? Чи малий?

— Мене попросили б — я відвів.

— Не додумалася.

— Отож-бо, що не додумалася. — Дід Кирило, не побачивши ніде поблизу Пальму, вражено крутить головою. — Хе, й осліпла, й окривіла, та однаково цуценят хоче. Що то живе створіння. А яких вона цуценят приведе? Таких, як сама? А кому ті цуценята треба? А ті цуценята самим собі треба? Ото знаєте, що зробіть?..

Дід Кирило щось бубонить — від криниці не чути, хоч як Грицько прислухається, тамуючи сльози.

— Що ви кажете? — не чує й мати.

— Самі боїтеся — покличте мене, — голосніше бубонить дід Кирило. — Потоплю вам цуценят у копанці, як тільки приведе. Як тільки приведе, зразу й кличте мене. У копанці за селом утоплю.

Зрештою, Грицько витягує з криниці воду, бере в руки відро — і йде прямісінько на них, на матір і діда Кирила. Губи в нього сіпаються, вода розхлюпується з відра, в очах стоять сльози. Хочє сказати щось, але слова клубком стають у горлі. Впритул підступає до сусіда, та раптом відро виривається з рук, вода розливається під ноги, а Грицько перечіпляється й падає.

І тоді з-за хати вигулькує Пальма.

Живіт у собаки обвисає, бігти Пальма не може, але з вигляду — скажена, гарчить, ось-ось кине́ться. Й дід Кирило задкує:

— Ну, ну... — Й хоч Пальма не така страшна, але він справді боїться. — Ти що, з реактора вирвалася? Здихай уже швидше.

Грицько зводиться навкарачки з калюжі, хапає порожнє відро, наче збирається пожбурити перед собою, кричить плаксиво:

— Не здихай, Пальмо, чуєш? Не здихай!

Обіймає Пальму, вона лиже йому обличчя.

— Тьху! — плюється дід Кирило, йдучи за ворота. — Обіймається з собакою, як з мамою рідною. Ото заразу цілує, бо йому зараза дорога.

— Дитино, дитино, — просить мати, — не цілуйся з собакою. То ж собака.

— Пальма, — схлипує Грицько. — Моя Пальма... Ходімо звідси, ходімо, бо тут не можна залишатися.

— Ти куди? Вернися! — вже навздогін кричить мати.

Але, здається, не чує ні Грицько, ні Пальма, бо обоє не оглядаються на материн голос, бо обоє дружно біжать. І Пальма біжить, поглядаючи знизу вгору, волочачи задню лапу. Здається, ладна бігти з Грицьком на край світу, і він з нею так само.

— Я тебе не дам скривдити, не дам, добре?

Пальма вищирює ікла, наче всміхається радісно...

Ось і ліс на зелених горбках — дуби та берези, а поміж них — зарості і черемхи, і ліщини. Тут вони й зупиняються, оглядаючись на село, що зблискує сліпучим склом вікон, де-не-де куриться димками багать. Наче остерігаються, що за ними хтось женеться. Але ніхто за ними не женеться.

Пальма, висолопивши рожевого язика, сідає на землю, поглядає то на село, то на свого рятівника Грицька.

А він лише тепер немов помічає, що опинилися в лісі. Що він плечем спирається на березу. Що в березі на рівні його грудей проверчено дірку, з якої ранньої весни точили сік і з якої зараз тече не так сік, як щось в'язке й зеленкувато-каламутне.

— Пальмо, — каже, — давай замажемо оцю дюрмаху, бо це рана, березі болить.

Знаходить штурпачок, наколупує глини — й запихає в дірку, аж поки глина набрякає каламутною березовою кров'ю — і вже не вивалюється з дірки. Грицько старанно шмарує долонею глиняну замазку, вже й зашмарував, тепер на стовбурі берези слизіє білорудий пластир.

— Загоїться, — каже Грицько. — Поболить і загоїться... Тут ще є покалічені берези, ходімо, Пальмо.

Справді, неподалік надибують молоду березу, у виточеній рані — білий марлевий джгутик, який звисає над скляною банкою. У склянній банці, мало не по вінця, зібралася зеленкувата збухтіла рідина. Грицько сердито підфутболює черевиком банку, аж Пальма гнівно стрибає слідом за банкою, гарчить!

Грицько викидає марлевий джгут, замазує глиною дірку в стовбурі, бубонить щось під носа, а Пальма прислухається до того бубоніння, ніяк не втямить, а тому стиха скімпить, наче просить:

— Що ти сказав? Голосніше.

А до третьої покаліченої берези вона вже сама веде Грицька, зуміла роздивитись, хоч і сліпа на одне око, а тому, радіючи, весело підстрибує, втішено скімпить...

Позамазувавши рани березам, Грицько збирає ранні весняні квіти — й густо-синього кольору лапатий ряст, і лісовий сон, і жовту гусячу цибульку. А Пальма — допомагає. Перебігає по сухому листю поміж кущів та дерев, завмираючи там, де найрясніше росте ряст чи лісовий сон, зупиняється і, підбадьорливо задираючи морду, очікує на Грицька: мовляв, не барися, поспішай до мене, я перша знайшла.

Зрештою, з нарваних квіток Грицько, сівши на широкому пеньку під безлистим голим дубом, сплітає вінок. А

щоб вінок не розпався, то сплітає квітки довкола тонкої та гнучкої ліщинової гілки.

— Славний? — показує вінок Пальмі.

Вона, присівши на задні лапи, схвально б'є хвостом по листю.

— Мені личить?

Грицько, всміхаючись, приміряє вінок до своєї голови, й собака задоволено крутить пухнастим хвостом.

— А тепер тобі приміряємо.

Грицько вмить чіпляє вінок на шию Пальмі, хутко скручує вузлом ліщинову гілку вниз. Здається, Пальма спершу нічого не втямить, тільки дивиться на Грицька — і всміхається.

— Яка ти славна у вінку! — сміється і Грицько. — Як дівчина.

Пальма крутить мордою — хоче скинути вінок.

— Як наречена! — сміється Грицько. — Як чорнобильська наречена... Пальмо, ти зібралася на весілля чи вже йдеш із весілля?

Жартує, але Пальма не розуміє його жартів. Біжить попід кущами в один бік, далі біжить у другий бік. Спинається, гавкає.

— Ти не хочеш у вінку?

Пальма сідає на землю, дряпає лапою — і вінок падає на землю. Начебто не вірячи сама собі, вона дивиться на вінок, що впав під кущем глоду. Нюхає вінок і стурбовано поглядає довкруг.

— Ех, ти! — наблизившись, каже Грицько. — Не захотіла походити нареченою, а вінок же такий славний.

Він чіпляє вінок на гіллі глоду. Пальма зводиться, хоче дотягнутися до вінка.

— Захотіла походити у вінку? — журливо всміхається Грицько. — Та вже хай висить на кущі...

Вечоріє, сідає сонце, голі безлисті дерева кидають довгі тіні. Птахів ще мало, вони зрідка озиваються ясними сонячними голосами. В хвої старої високої ялини бігають дві білки, одна за одною, і Грицько з Пальмою знизу мовчки стежать за їхньою грою.

— Веселі! — стенає плечем Грицько. — Їм добре, бігають та бігають.

Вечоріє, уже б, здавалося, пора й до села повертатися, але як ти повернешся, коли там таке страшне чатує на Пальму, що не хочеться й думати.

І хоч не хочеться думати, а раз у раз постає перед зором вовкуватий дід Кирило. Й де тільки такі беруться? А беруться десь!

Якби сірники в кишені, то можна б розвести вогнище, грітись біля вогню, так і ніч минула б, не страшно було б, але Грицько не додумався захопити сірників, бо так швидко тікали і з двору, і з села.

— Чуєш, Пальмо? — гладить собаку по голові. — Я тебе скривдити не дам, хай там дід Кирило чи мати...

Подумав про матір — і спазм перехоплює горло. І як вона може слухатися діда Кирила? І як вона може таке говорити про Пальму? Ех, мати, мати...

Мимохіть лапає долонею по кишені, чи немає скибки хліба. Але як там скибка могла взятися, коли квапився тікати, коли було не до хліба? А їсти хочеться. І Пальмі хочеться їсти. Може, самій їй і не дуже хотілося б їсти, але ж вона не сама, але ж ген скільки має привести щенят, ба-а-га-а-то! — бо обвислий живіт по землі волочиться. Щенят хоч і немає на світі, але вони там от, ще в череві матері, просять їсти.

Авжеж, щенята просять їсти, бо зголодніли, а Пальма їх добре-предобре чує, а тому-то, благально дивлячись на Грицька, лиш пащу широко роззявляє.

О, хто це йде понад лісовим озером, у гумових чоботях, у брезентовій настовбурченій куртці? І густі брови — настовбурчені, теж наче з розклоча-ного брезенту. Дві вудочки в руках, рибалка якийсь.

— Дядьку, — озивається Грицько, — а в вас сірників немає?

Сивий рибалка поглядає то на хлопця, то на собаку.

— А ви що тут робите? — питає. — В лісі?

— А-а-а... — не знаходиться що сказати Грицько. І зрештою: — Замазували берези!

— Замазували берези? Які берези?

— А дюрوماхи, з яких березовий сік точать. Бо то покалічені дерева! Щоб не пропали...

— Он що... Позамазували?

— Позамазували.

— Добре діло. То йдіть уже додому, бо вечоріє.

— А в вас сірників немає? Ми, — й киває на Пальму, — хочемо біля озера багаття розвести. Погрітися.

— Погрітися? — Рибалка дивиться на хлопця, потім на собаку. — Вдома в тебе сірники. Йдіть додому й там погрієтесь.

Та й рушає з місця, а роздосадуваний Грицько дивиться вслід. "Якийсь недобрий рибалка, — думає. — Тому-то й риба йому не попалася, вертається від озера з порожніми руками. Хіба я не розчув, що в його кишені поторохкує коробка сірників? Якби не почув — не просив би... Ех, для Пальми пожалів! І ще й поглядав на неї так, наче вона справді скажена, чи що".

Скривджений, сідає біля озера на повалене дерево, а собака сідає поряд. Хлопець зітхає, і Пальма, глянувши на нього, клацає іклами — й також зітхає. Грицько гладить долонею собаку по шиї, подумки розмовляє з нею: "А хіба ти в чомусь винувата, Пальмо? Ти ні в чому не винувата, геть ні в чомісіньку. То чого ти маєш так страждати? Але я тебе нікому скривдити не дам. Ти ж мені віриш, правда?"

Пальмі наче передаються його думки, собака раз і вдруге киває головою, і водночас вигляд якийсь у неї винуватий. Винуватий, наче перед нею завинили. Винуватий, наче вона перед кимось завинила, насамперед — перед Грицьком. І він, відчуваючи гострий жаль, обнімає обома руками її за шию.

— Перестань журитись, Пальмо, перестань. Ні в чому ти не винувата, я тебе не дам скривдити.

І Пальма вдячно тулиться мордою до хлоп'ячих грудей.

Прозорим сумом сповнюється вечоровий ліс. Зрідка де-не-де озиваються пташки, і сонячного світла в їхніх голосах поменшало, пригасло. Тиха вода в озері темнішає, глибшає, і віддзеркалений у воді прибережний ліс також темнішає, глибшає, чіткішає.

— Гг-у-ухх...

Важкий шумливий звук протяжно розлягається вгорі, наче щось несподівано обвалюється з верхівок дерев, наче то самі верхівки дерев обвалюються, — і спершу Грицько сполохано вбирає голову в плечі, а потім уже дивиться вгору.

І Пальма, звівшись умить, так само дивиться вгору.

З густої хвої високої, з безліччю сучків на бронзовому стовбурі, старої ялини справді мовби й не вилітає, а вивалюється темно-бура, вохриста сова з пласкими круглими очима на пласкому виду, з настовбурченими

вушками. Сова летить над ними, видно її сірувато-бурий дзьоб, чорно-бурі кігті. Оговтавшись, Пальма гавкає на сову й раз у раз поглядає на Грицька: гавкати ще чи перестати?

— Хай собі летить, чого там...

Крутячи хвостом, Пальма вмовкає, й вухата сова, пролетівши над озером, зникає в настороженій гущавині лісу.

— Надумала злякати нас... Еге, нас не злякаєш.

Грицько знову всідається на повалене дерево, вглядається в звечоріле озеро, яке ще дужче потемнішало і в якому ще дужче потемнішав ліс, і небо в озері потемнішало. Що робити, як рятувати Пальму? Як рятувати цуценят, які ще на світ не народилися, а на

них уже чекає страшна небезпека? Й придумали ж таке: скажений чорнобильський собака, всяке можна чекати. Придумали: цуценята — вдадуться в матір свою Пальму, від них теж чекай усяких напастей. А яких напастей? Яких? Від малесеньких цуценят, які сліпими народжуються?!

Грицько гірко всміхається на своє невеселе думання, охоплює руками голову, щоб нічого не чути й не бачити, бо так йому тяжко, й поринає в небуття.

Через якийсь час оговтується, крутить головою, наче струшує розпач.

А де Пальма?

Дивиться обіч по берегах озера. Звівшись зі стовбура, спантеличено розглядається поміж дерев. Може, причаїлася в кущах? Тихо в лісі, навіть поодинокі пташки не озиваються. І хвиля розпачу знову поймає його душу.

Де Пальма, де?

Стеріг — і не встеріг.

Стоїть і жде, що собака зараз вискочить чи з ярка біля озера, чи з кущів ліщини, чи з-за дуба, адже відлучилась на якусь часинку, не могла отак узяти й покинути Грицька напризволяще, але марно чекає. Де вона поділася, де? Куди за нею бігти?

— Па-а-альма-а! — кличе не дуже лунко.

Голос завмирає неподалік, а у відповідь — тиша.

— Па-а-альма!

Кличе лункіше, дужчий голос котиться далі, далі...

— Па-а-альма-а-а!

Голос котиться ще далі, гасне ще далі, тиша настає ще чутливіша, і здається, в цій тиші ось-ось почується дзвінкий голос Пальми. Здається, ось-ось вона сама

невідь звідки побіжить до озера, кинеться йому на груди.

Тихо-тихо, немає Пальми.

Грицько над силу ковтає гіркий клубок розпачу й дивної образи, який застряв у горлі. Де ти, Пальмо? Чуєш чи не чуєш? Чому не озиваєшся?

— Пальмо... — тихо шепоче, наче вона має бути зовсім близько, на відстані витягнутої руки, на відстані кроку.

А може... А може, правду ото говорять про Пальму? Мовляв, це — чорнобильський собака, а від чорнобильського собаки всього сподівайся. Ось забігла з доброго дива невідомо куди. Може, якесь нещастя з нею, забилася зі своїм нещастям у якийсь лісовий закапелок. Де шукати, щоб допомогти, щоб порятувати?

Вечірній ліс мовчить, не відповідає, ліс береже якусь таємницю, ось тільки як розгадати цю таємницю?

Схлипнувши, Грицько рушає від озера. Й раз у раз оглядається то назад, то обіч. Може, Пальма так злякалася, що побігла світ за очі, тепер ніколи не повернеться ні в оцей ліс, ні в село. Навіть йому не повірила, Грицькові, що зуміє захистити її саму та її щенят від напастей, від вірної смерті.

І що за життя настало?

Через поле путівцем доходить до сільської околиці, ось і їхня вулиця вербова, ось і рідна хата під вишнями.

І на узліссі, і в полі, і біля хати все йому здається, що несподівано вигулькне Пальма, кинеться до нього, але ніде її нема, ніде.

Зажурена мати сидить на лавці біля дверей, і Грицькові раптом стає нестерпно жаль матері, яка отак от згорбилася, чекає на нього, а він забіг у ліс — і тільки зараз приволікся додому.

Побачивши сина, мати зводиться, повільно ступає назустріч.

— Вже й вечеря твоя захолола, — каже, і в голосі її — легкий докір.

Грицькові чомусь хочеться, щоб мати сварилася, але мати не свариться, й тому на душі в нього ще важче. Хоч би спитала, де так довго ходив, але не питає, так, наче все їй відомо і без синових зізнань.

У хліві спросоння скрикує півень, наче приснилося страшне щось, і йому у відповідь так само спросоння озивається шпак, що ночує у шпаківні на яворі.

Здається Грицькові чи й справді мати всміхається тихою смутною усмішкою?

Приглядається пильніше — ні, таки всміхається, і в очах її жевріє глибока ласка.

— Пропала Пальма, — озивається Грицько.

— Як то пропала? — дивується мати, але всміхатись не перестає.

— Ми з нею побігли до лісу, бігали весь час у лісі, а вона десь там пропала біля озера, я шукав, кликав — і не докликався.

— Є твоя Пальма, є, — стиха каже мати.

Сказане матір'ю спершу якось наче не доходить до Грицькової свідомості, а коли доходить, він вражено питає:

— Що ви сказали, мамо?

— А ти хіба не почув?

— Ні, що ви сказали?

— Сказала, що знайшлась твоя Пальма.

— Де вона, де? — мало не кричить Грицько.

— Сама прибігла додому, зараз у своєму кублі за хатою.

Гриць вмить хоче бігти в кущі за хату, але мати бере його за рукав.

— Туди не можна.

— А чому не можна? — поривається бігти Грицько.

— Не можна... Бо Пальма привела цуценят... Ось тому вона й прибігла без тебе додому, що почула...

— В Пальми цуценята? Хто бачив?

— Бачити не бачила, а чула.

— Що чули?

— Та чула, що вже є.

— Подивлюсь! — поривається Грицько.

— Е-е, не можна. Ще встигнеш подивитися. Ото хіба що послухай, може, почуєш.

І вони завмирають обоє, прислухаючись. Може, щось почують у нічній темряві з-за хати? Зовсім тихо, тільки вітрець скрадливо шушукає у безлистому гіллі.

О, наче причувається якийсь дивний звук!..

Причувається чи не причувається, а Грицько радісно поглядає на матір.

— Чуєте? — питає.

— Чую, — киває головою мати.

— А які вони? — питає Грицько, наче забувши, що мати не бачила виводка.

— Цуценята як цуценята.

— Криві?

— Ні, зовсім не криві.

— А сліпі?

— Сліпі... А які цуценята народжуються зрячими? Всі народжуються сліпими.

— Потім стануть зрячими? Будуть бачити?

— Еге, прозріють цуценята.

— А на який день?

— Е-е, який ти нетерплячий, — наче аж невдоволено бубонить мати. — Всьому свій строк. Ну, ходімо до хати.

— Не хочу.

— Як то "не хочу"? І вечеряти пора, і спати.

— Не хочу. Я стерегтиму їх.

— Стерегтимеш?

— Я чув, про що з вами говорив дід Кирило... Потопити цуценят. Ось він прийде, забере й потопить.

Мати довго мовчить, а потім каже:

— Зараз ніч, дід Кирило не прийде.

— А завтра вдосвіта?

— А завтра вдосвіта ми йому не дамо. Хай живуть. Хіба вони винні в чомусь?

Радіючи, Грицько міцно стискує материну руку. Дякував би й дякував би, що мати в нього така милосердна, що вона вже не думає позбутися ні Пальми, ні цуценят.

Йдуть у хату, і, вечеряючи, Грицько весь час прислухається: чи не чути чогось знадвору?

Навіть уві сні прислухається.

І сниться йому вві сні, як малесенькі руді цуценята граються за хатою на золотій пшеничній соломі.

А Пальма лежить неподалік від них — й щасливо всміхається.

ЧОРНОБИЛЬСЬКА ДІВЧИНА КАЛИНА

— Як тебе звати?

— Калина.

Любомир здивовано зводить брови й перепитує:

— Може, Килина?

Усміх сонячним зайчиком спалахує на губах у дівчини:

— Ні, Калина... Хіба не чув такого імені?

— Хто тебе так назвав?

— А батько з матір'ю. — Та й, поспішаючи вибалакатися, так і сипле лункими словами-дзвониками. — Я була маленька, то не пам'ятаю, як вони мене називали. Ми сюди приїхали з Чорнобиля, я тепер живу у баби Явдохи, а батьки десь поїхали на заробітки, бо в цьому селі для них немає роботи. А ти Любомир, правда? Мені баба Явдоха казала, що ти Любомир, я й не чула такого імені.

— А ти Калина, о!

— Ти Любомир, о!

Й вони радісно регочуть: дівчина регоче з того, що хлопець – Любомир, а хлопець регоче з того, що дівчина – Калина. Обом цієї миті здається, що це справді смішно, а тому й сміються, не ображаючись одне на одного...

Того пам'ятного дня їхнього знайомства Любомир через луги біжить до своєї хати – й несподівано зупиняється перед кущем калини у кетягах зелених ягід. З якимось оторопінням дивиться, наче вперше бачить, навіть обачно торкає пальцями різьблені листки, й кетяг ягід торкає.

– Гм, Калина...

Після розмови з чорнобильською дівчиною Калиною йому чогось так чудно, що цей кущ – також калина.

Мовби цей кущ – також дівчина.

Але яка це дівчина? Кущ – і годі... От якби цей кущ одягнути так, немов дівчину – і в спідницю, і в кофтину, і хусткою запнути... Й Любомир сам сміється зі своєї вигадки...

Відтепер йому варто побачити десь у селі калину, як у нього мимоволі злітає з язика:

– О, калина!

Бо весь час чомусь, думається про чорнобильську переселенку Калину.

Або злітає з уст:

– О, зозуля сіла на калину.

Або:

– О, як вітрисько гне калину.

Або:

– О, ще зелені ягоди на калині, й коли доспіють?..

І на їхньому обійсті росте калина, біля воріт. Прокинеться вранці Любомир — у вікно видно калину. Квапиться куди з подвір'я, то калина проводить, повертається додому, то калина зустрічає. І до чого додумався Любомир? Знайшов у скрині, в прискринку, материну червону бинду (колись у дівочтві чорне волосся собі перев'язувала, тепер не перев'язує) — й пов'язав угорі на калиновому стовбурі!

Якось мати питає в нього:

— Ти моєю биндою перев'язав калину?

Мовчить Любомир.

— А нащо ти материну бинду — і на калину?

— Стара бинда... Хіба негарно? — зрештою озивається.

— Та гарно, — задумавшись, каже мати. — Наче молода дівчина стоїть надворі.

— Еге! — регоче Любомир.

— Стоїть і стоїть... Жде когось... Хай стоїть у бинді, може, когось і дочекається... А ти, синку, з отією переселенською товаришуєш? То занеси їй оцю голубу косинку, я в райцентрі купила для неї. Може, невісточка для мене виросте.

— Що? — аж пашать щоки в сина.

— Тільки не додумайся запнути нашу калину біля воріт, а їй таки занеси.

— Що?! Й набалакаєте ото... Косинка... І як я понесу?

— Ногами, ногами...

Любомир бере косинку, вже б і біг віднести, а ноги чомусь не несуть. Бо як віддасть, бо що скаже? Зрештою, зважується, прибігає до Калини, що під хатою поміж мальв годує курчат.

— Ось, візьми!

– Що це таке?

– Хіба я знаю? Мати моя дала тобі.

– Ой, косинка голуба! Славна яка...

– Вам усе славне, аби тільки обновка, – бурчить Любомир так, як іноді бурчить батько на матір... – Ану запнися.

Здається, ще не встиг сказати, а вже косинка в неї на голові, а вже вона в голубій косинці – як волошка польова.

– Гарно? – питає, пританцьовуючи.

– Вам в усьому гарно, – бурчить.

А вже через кілька днів мати посилає Любомира до Калини – віднеси та віднеси їй слоїчок меду. Хлопець спершу й слухати не хоче – то занеси їй голубу косинку, а це вже мед? Хай росте невісточка, еге? Не хоче він мед нести, й не хоче невісточки, от!

– Ти не бачиш, як вона змарніла? – мати йому. – Їй треба мед їсти, бо вона чорнобильська. Хай щодня закроплюється.

Любомир жартує:

– Ви що за косинку говорили? Аби я на нашу калину під ворітьми не запнув? То я нашій калині оцей мед згодую!

Але бере слоїчок меду – і повз їхню калину йде в хату під кручею, де в рідної баби Явдохи живе чорнобильська дівчина Калина.

– Ти вишиваєш? – питає, побачивши її поміж мальв за вишиванням. – Тобі мати передала меду, щоб закропилася.

А Калина, взявши мед та поставивши під мальвою, і так головою крутне, й так крутне, аби Любомир

побачив, що вона — в голубій косинці. Він вдає, що не розуміє, чого вона головою крутить.

— Чого ти весь час сидиш у квітнику? — питає Любомир. — Давай побігаємо по нашому селу, я тобі покажу щось.

— Хіба у вашому селі є щось цікаве?

— О! Ходімо на річку, я тобі покажу качині гнізда в очеретах.

— А що в тих качиних гніздах?

— Ну... Качки там сиділи, каченят висиджували!

Калина водить голкою з ниткою, вишиває на шматині білого полотна, туди-сюди крутить головою в голубій косинці.

— Сам піди подивися, а мені розкажеш.

— Як я тобі розкажу? Це треба самій дивитися... Я тебе посаджу на човен, попливемо на човні!

— А ти не вмієш розказувати? Подивишся — й розкажеш. Бо мені чомусь не хочеться. І нецікаво дивитися на качині гнізда. Отак би сиділа й сиділа під бабиною хатою й нікуди не йшла.

— Ти що, стара баба, щоб сидіти сиднем під хатою?..

І, розгнівавшись, тікає від неї. Бо ж так хотілося піти з Калиною до річки, сісти в човен, пошукати в очеретах качині гнізда. Бо як можна розповісти про них? Качині гнізда треба самому дивитися своїми очима.

Гм, а що б таке нагледіти, щоб потім їй розказати? Бо Калині чомусь не ходиться, а лиш сидиться під хатою, й справді змарніла з лица, і в очах її прозорий сум. Ото й бачить стільки літа, скільки літа в баби Явдохи під хатою...

Либонь, не так давно подався Любомир гасати по селу, не так багато минуло часу, як дивиться Калина — він уже вихором летить назад:

— Гайда, побігли!

— Куди?

— Кидай своє вишивання, ще вишиєш. Бо полетять!

— Хто полетить? Куди полетить?

— Та хутчій, хутчій! — нетерпеливиться йому. — Я прибіг до річки, а там гуси й качки, а отако віддалік, на плесі, двоє лебедів! То побігли дивитися лебедів, ти ж іще ніколи не бачила!

Калина поволі зводиться з ослінчика, на-

решті ладна бігти з Любомиром до річки, бо ж кому не закортить подивитись на лебедів. Але скоро в'яне з лица — і вже їй нікуди не хочеться.

— То й що з того, що лебеді? — каже.

— Подивишся, дуже славні, я сам ще не бачив.

— Може, вони вже полетіли, я тільки марно подамся до річки.

— Але ж це лебеді! — аж витріщається Любомир. — Чогось вони залетіли до нас, ходімо.

— Вони вже полетіли.

— Ех, ти! — Ніяк не годен второпати, чому їй не хочеться до річки, щоб поглянути на білосніжних лебедів. — Більше до нас не прилетять, а ти...

Усмішка на її тихому лиці тане так, наче торішній сніг...

А то якось улітку збирається на грозу, хмари клубочаться в небі, за селом потемніли поля, птиці над землею не летять — пружкий вітер несе їх, як листя, і грім у грозових високостях прокочується. Задиханий, з мокрим чубом, вбігає Любомир у хату до баби Явдохи — так і є, сидить Калина в голубій косинці за столом, щось малює в зошиті.

— Гроза!

А вона, малюючи, мовби не чує.

— Гроза! Послухай-но, як гримить грім!

Калина зводить очі над зошитом, спокійно дивиться у вікно. І, стелюючи плечем, знову малює. Удари грому розлягаються над хатою, аж тонко деренчить склянка на підвіконні. Обличчя в Любомира спалахує рум'янцями — цвітом дикої ружі.

— Чуєш грім? То колісниця гуркоче в небі!

— Яка колісниця?.

– Пророк Ілля їде на колісниці, чуєш? І так гримить, бо сердиться.

– На кого сердиться? За віщо? Ти звідки знаєш?

– Мені розказувала моя баба Фросина... Пророк Ілля сердиться на всіх людей, що вони отакі от...

– Які?

– Ну, погані... Злі, брешуть одне одному, обманюють... І на землі так роблять, що земля не родить... Я вчора бачив, як дядько Задоя бив пужалном колгоспного коня. А тітці Степаниді хтось кинув у криницю дохлого kota – вона тепер по воду ходить до сусідів... Пророк Ілля сердиться на всіх, бо всі завинили.

– І на мене сердиться? – раптом питає Калина.

Від несподіваного запитання хлопець торопіє.

– Не знаю.

– А що я таке зробила, що пророк Ілля сердиться й на мене?

– Я не знаю, – нітиться Любомир. – Мабуть, ти не винувата ні в чому.

– Не винувата? – з надією питає Калина.

– Ага, не винувата! – каже він, бо справді, хіба вона могла в чомусь завинити? Знову розлягається грім надворі, блискає – і Любомир жвавішає, радий, що можна говорити про інше. – Побігли! То пророк Ілля їде на колісниці. Моя баба Фросина каже, що до нього можна підсісти в колісницю.

– Як? Де?

– Там, де небо сходиться з землею. Там колісниця торкається землі, треба тільки хутко вскочити в колісницю. І потім проїхати разом з ним у небі там, де грім та блискавки.

– Пророк Ілля може всіх узяти?

– Ні, не всіх. Баба Фросина каже – тільки дітей, тільки невинуватих. Щоб вони в небі проїхалися на колісниці. Ти ж невинувата, побігли!

– Аж у поле? Де небо сходиться з землею?

– На обрії, на пружку.

– І ти побіжиш доганяти колісницю?

– Побіжу! З тобою.

– То біжи... – Калина схиляється над малюванням – і через якусь мить зводить на нього сумні очі. – То чого ж ти не біжиш?

– А ти? Не хочеш?

Вона заперечливо хитає головою в голубій косинці.

– Не хочу. Не можу...

Коли, досадливо кусаючи губи, Любомир виходить надвір, то в небі розлягається протяжний грім. Вуркітливий, грім котиться над селом, котиться над полем, котиться над обрієм, – здається, не квапиться зумисне, щоб встигнути добігти до обрію, щоб ускочити до колісниці, яка там землю черкає, – й полинути в небесах разом з пророком Іллею.

Хлопець оглядається на сіни: може, одумається Калина, зараз вискочить, аби ще успіти добігти до обрію, сісти в колісницю. От би проїхати в небесах у грозу!

Але Калини в голубій косинці немає й немає.

І він, мов у воду опущений, іде з чужого подвір'я, не помічаючи дощу. Ех, Калино, й чому ти така чудна? Й що з тобою коїться? І що б таке придумати, аби ти захотіла, аби не відмовилась?

Й так йому шкода, що скоро літо мине, вже минає, а вона так нічого й не побачить, бо її годі витягнути з хати.

— Ще занеси горнятко меду своїй чорнобильській невісточці, — якимось каже мати, — бо марніє й марніє. Треба їй лікуватись, батьки її десь подалися на заробітки, досі нема додому, а баба Явдоха нездужає сама завезти онуку в лікарню. Скоро дозріє наша калина, то наламаємо, занесеш їй спілих ягід.

Принісши горнятко меду, Любомир каже дівчині:

— А над яром каштан зацвів!

— Бреши! — спокійно заперечує. — Каштани цвітуть весною, а скоро осінь.

— Весною цвів, а це вдруге. Не віриш — ходімо подивимся.

— Так я тобі й повірила — це ти мене хочеш виманити.

— Ось зараз візьму на руки — й понесу.

— Куди?

— А до каштана. Щоб ти подивилася — цвіте.

Й несподівано Калина починає плакати.

— Чого ти плачеш? — сторопівши, питає Любомир.

— Не знаю. Сльози самі течуть...

Чому ж вона йти не хоче й не може? Він би справді взяв її на руки — й поніс. До отого каштана, що вдруге цього року зацвів над яром.

— А в нас під хатою дозріває калина, — каже він. — Поможеш памати кетяги?

— Поможу...

Чудне коїтьсЯ з Любомиром: весь час думає чомусь про неї, стоїть перед його очима — як жива, в голубій косинці. І хоч би де був, а подумки розмовляє з нею. Вже багато наслухався балачок і про Чорнобиль, і про чорнобильських людей, то знає про це велике горе. І Калина така хоровита — з тієї самої причини. Кажуть мати

з бабою, що то в неї кров порчена стала, а коли порчена кров, то й світ білий не милий, то й жити не хочеться. Кажуть мати з бабою, що якби їй усю кров поміняти – полегшало б, як удруге б на світ народилася. Ото їй харчі всякі здорові треба – і мед, і молоко, і ягоди. А хіба у них молоко здорове чи ягоди здорові? Все тепер перевелось, боїшся їсти з городу картоплю чи буряк, боїшся пити воду з криниці, бо й з дужої людини станеш недужою, а хворій мало чим пособиш.

– А ягоди нашої калини допоможуть їй? – питає Любомир. – З неї здорові ягоди?

– Мають допомогти, калина завжди помічна...

Думається й думається про неї, і хоч би куди пішов чи щось побачив – розмовляє з нею, розказує їй.

У старому, забур'яненому колгоспному садку бачить лисицю, виходить лисиця з-за горіха, принохується, а як угледіла Любомира, що надумав зірвати яблуко-циганку, то завмирає. Потім неквапливо обертається – і біжить за горіх кудись у бур'яни. Спершу його морозцем ошпарює страх, а далі стає такий сміливий, що біг би слідом за лисицею.

І шкодує, що поряд немає Калини.

Вони удвох не побоялися б побігти за лисицею.

– Правда, Калино? – озивається вголос так, наче вона має чути його.

Дихає осінню, то й весілля грають у селі, й сурми горять у руках музик такі сліпучі, наче виплавлені з сонця. Любомир як почує весілля – вже він там, ніяк не годен наслухатися музики й ніяк не годен втямити, звідки береться музика – чи з блискучих інструментів, чи з грудей музик, і чому вона плеться й плеться, плеться й плеться така, що, здається, ти вже танцюєш у

буйному гурті з танцюристами, танцюєш не сам, а з Калиною в голубій косинці. Й коли музика втихне в дворі під хатою, то йому так — наче натанцювався, ось тільки десь немає Калини...

— Де ти? — мовчки питає.

І так жаль, що її немає на весіллі.

Через село їдуть коні весільні, завітчані квітами, сиплють люди під ноги молодій та молодому всяку пашницю, мідні гроші, цукерки. Пишний коровай прикрашено рушниками й калиною.. Півні горлають у срібні голосисті сурми. Поворозками бабиного літа пливуть пісні.

І Любомир біжить до Калини, бо де вона, де? Замкнено замшілі двері — ні баби Явдохи, ні Калини. Стукає в сіни, заглядає у вікна, в городі нишпорить, раз у раз поглядає на дорогу попід вишнями — нема.

Де ж вона?

Сідає на ослінчику поміж мальв, сидить і сидить. Усе здається, що вони ось-ось стануть перед ворітьми з дороги.

І весь час мимоволі перебирає в руках намисто. Цей червоний разок знайшов на узбіччі дороги, хотів віддати Калині, як же тепер?..

І чіпляє намисто на деревцяті біля воріт, на своєму обійсті.

І висить разок на деревцяті так, як висів би на шиї в дівчини.

Йде Любомир мимо деревцяти — мовби Калина про-воджає його чи зустрічає.

Тільки де ж вона справді вже котрий день бариться, що не видно додому?

А мати якось туманного ранку, по-осінньому студеного:

— Любомире, сьогодні облямуватимемо нашу калину, чуєш? Немає моєї чорнобильської невісточки, а то вона допомогла б нам.

— А де вона?

— Хіба не знаєш? Занедужала, кров у неї хвора, то баба Явдоха повезла онуку в лікарню до Києва. Вже з тиждень, як повезла. Ой, горе наше велике...

В Любомира терпне душа: от чому хата в баби Явдохи на замку, от чому нікого не видно там!

Ховаючи від матері зажурені очі, біжить надвір, ховається в малиннику. Заплющується, затуляє долонею очі, а коли розплющується — бачить матір, що з великим лозовим кошем іде до калини облямувати червоні кетяги. Не тямлячись, вискакує з малинника, стає з розчепіреними руками перед кущем, узореним червоними ягодами.

— Не ламайте!

Мати здивовано дивиться на розпашілого сина, що не підпускає її до калинового куща.

— А що це з тобою, дитино?

— Мамо, не ламайте, не треба!

— Та що з тобою? Дозріли ягоди, пора облямувати... Це ти намисто почепив на дерево? — приглядається до разка на стовбурі.

— Я почепив! Я почепив...

— Як дівчині?

— Як дівчині! Як дівчині, — аж захлинається Любомир.

— Як невісточці?

— Як невісточці! Як невісточці...

– А я й не бачила досі.

– Почекаймо Калину з лікарні, тоді обламаємо. Хай видужує, авжеж, тоді обламаємо.

– Це така в тебе калина? Дорога така?

– Дорога така...

Журно зітхнувши, мати йде собі, а Любомир, схлипуючи, сідає під калиною, що сяє червоними ягодами та разком червоного намиста.

Наче дівчина.

Чорнобильська дівчина Калина.

Мати ставить лозового коша в сінях, дивиться в хатне вікно. Й зітхає ще журливіше.

Бо, похнюпивши голову, сидить її Любомир на землі під деревом, а те дерево в ягодах та в намисті – як дівчина.

Як чорнобильська дівчина Калина.

ПЛАЧ У МОРОКУ НОЧІ

Все це ще відбувається, звершується, твориться, хоч уже чимало чогось позаду, та ще ж чимало чогось попереду; й на душах обох так, наче вже сталося щось чи станеться щось; і вони подеколи заглядають в очі одне одному, питаючи поглядами, вивідуючи поглядами якісь невідомі таємниці настрою, але так-таки нічого й не довідуються.

Вони — це ти і я, а може, зовсім не ти і я, а справді-таки вони, цільні, а не роздвоєні, чужі нам, зате близькі собі?

Важко відповісти на це запитання, бо якщо закрадається сумнів, то з нами все ще відбувається, не відбулось?

Так, це пізніше на передчасно зазеленілий світ випануть сніги, потрощать гілля на деревах, поморозять цвіт на абрикосах та черешнях, а поки що до-воколишній цей світ лагідно-сумирний після теплої безсніжної зими, зими парникового періоду нашого бут-

тя на землі, і обіч дороги, по якій котиться легковий автомобіль, стеляться голі поля з понурою озиминою і луги з торішньою рудою травою, з-поміж якої вже пробивається жива бадьора зелень.

Машина зупиняється в прозорому лісі, він іде по опалому листю, що шарудить і зітхає під ногами, а вона сидить у машині й дивиться в бокове скло, як вінникає поміж чорних стовбурів дерев, інколи зникає за стовбурами — і їй здається, що його нема в лісі, та ось він знову появляється з-за дуба, наче виходить із самого дуба, раз у раз нахиляється над землею, чи то приглядаючись до чогось, чи то шукаючи щось, чи то збираючи щось, з машини важко розібрати, і, зрештою, повертається до машини й простягає пучок квітів.

— Ряст...

— Ряст? — недовірливо перепитує вона, перепитує мимоволі, радіючи свіжим квітам, які начеб талою водою пахнуть, і сама ж стверджує: — Ряст.

Вона тупить квіти до вуст, усміхається, і в її широких сірих очах мовби теж зацвітає ряст, сірі очі її стають мрійливі, й тепер вона вже не дивиться на пейзажі, які міняються за вікном, а дивиться сама в себе, в своє минуле, бо майбутнє їй уявити важко, чомусь не уявляється.

Враз вона обертається до нього, уста розтуляються.

— Хочеш сказати щось? — вловлює той рух, вгадує її намір.

Та вона заперечливо хитає головою і тепер уже дивиться на поле, застелене скатертиною рідкої озимини.

Дорога крутішає, опускаючись у село, і в неї таке лоскітне відчуття в грудях, наче спускається на парашуті, хоч ніколи на парашуті не спускалась. А може, таке

відчуття, наче гойдаєшся на гойдалці, й зараз от гойдалка опускається донизу, опускається нескінченно довго. Й вона сміється від задоволення.

— Ти смієшся? Ти хочеш сказати щось?

Й лише по паузі вона озивається:

— Бабина хата отам, над байраком... Ось тут звертай ліворуч.

— А машина проїде? — питає і, не чекаючи відповіді, звертає ліворуч.

Бабина хата над байраком, старі груші біля хати, кущі бузку, черемхи. Це згодом, коли на початку квітня після раптового тепла все дружно зазеленіє, прийде наглий снігопад, пригне зелений бузок до землі, потрощить черемхи, вони також попадають на землю, і білий черемховий цвіт лежатиме на снігу, схожому на черемховий цвіт, обвисатиме кетягами на задертому гіллі, — а зараз черемха та бузки ще тільки обібралися бруньками, їм і не мариться про той снігопад у квітні.

Виходять із машини, й він роззирається довкола зачудовано, бо ж місцина тут - якоїсь реліктової первісної несподіваності й краси. Байрак, порослий терниною, жостером, бузиною, сливами, калиною; праворуч від байраку луги, за лугами торфовисько, що чорніє викопаними ямами та вивернутими купами землі. Річка звивається там, уже за торфовиськом, а за річкою — знову луги, за лугами темніє ліс. А ще правіше знімається круча-гора, й по цій кручі-горі попримощувалися гніздами білі хати з глини та хати з червоної цегли.

Стрекоचे сорока на груші, падає на землю, скаче — й летить на байрак, зникаючи в густій тернині.

Йому не хочеться йти в хату, ходить, розглядається, аж поки вона кличе з сіней:

– Іване...

Вже встигла розпалити в грубці, розігріває на сковороді та в каструльці харчі, привезені з міста. Від грубки йде тепло, від нього начебто слабкішає затхлий дух старої глиняної хати, в якій не живуть, і він мимоволі прикипає зором до веселого золотого вогню, що кипить у відчинених дверцятах грубки, вогонь — немов той третій, хто щиро й невимушено приєднується до їхнього товариства, хто зігріває їхні стосунки.

– Гарно тут навесні? Ти ж, Олено, дитиною часто приїжджала до баби.

– Ще й як! — умить відгукується вона. — Гарно і влітку, і восени, і зимою... Це зараз якась тоскна пора — ні зима, ні весна.

– Виморочна пора...

Олена вмовкає і, построгішавши, дивиться на двері, й Іван мимоволі також очікувально втуплюється в двері.

– Здалося, — каже вона. — Здалося, що хтось зайшов у сіни.

– Таж нікого не чути, — прислухається.

– Здалося, що баба Марія ось-ось зайде в хату.

– Хіба з того світу приходять?

– У мені все так і стрепенулося.

Він, іронічно мружачись, відчиняє двері в сіни.

– Бачиш, нікого.

– Знаєш, що я тебе попрошу? Зачини двері знадвору. Там такий прогонич є залізний.

Не перестаючи іронічно всміхатися, він зачиняє двері знадвору на залізний прогонич.

— Ну, тепер ніхто не ввійде, хіба що через димар.

— Не жартуй. Колись давно у цій хаті був домовик.

— Домовик? Ти його бачила?

— Бачити не бачила, але домовик був. Баба Марія на ніч у череп'яній мисочці отут залишала домовику їсти.

І ногою наступає біля печі на те місце, де колись на ніч залишалася для домовика всяка їжа.

— Що ж він їв?

— Усе. Пшоняну кашу, кисіль, вареники. А коли я вранці вставала, то мисочка завжди стояла і порожня, і чиста-чистісінька.

— Домовик з'їдав?

— З'їдав домовик.

Їй згадується зимова місячна ніч, вийшла з хати надвір, сріблом іскряться сніги, й раптом із-за хліва блимнули вогники, два застигли вогники, далі ті вогники ворухнулися, й вона зрозуміла, що то вовк, що вовк може кинутись на неї, треба тікати, а як ти тікатимеш, коли все заціпеніло від раптового страху, коли ноги віднялися, й навіть закричати не можна, бо голос пропав, добре, що баба Марія здогадалася вийти слідом за нею, баба озвалася, й тоді два вогники розтанули, наче їх і не було, а їй потім здавалося, що вогники зникли в хліві, що від вовчих вогників спалахне хлів, і вона ще довго боялася пожежі, остерігалася, що вовк знову появиться на тому самому місці біля хліва коли не вночі, то вдень...

Їй причувається, наче щось ворухиться у її естві, ледь чутно, боязко й непевно ворухиться, й вона мимоволі опускає долоню на живіт, бо мовби звідти чується той болісний порух, і водночас із відблиском несподіваного страждання в очах дивиться на Івана, й він запитує:

— Хочеш щось сказати мені?

Марія, закусивши нижню губу, заперечливо хитає головою.

— Гм... Так дивишся, наче хочеш сказати щось.

Страдницький відблиск в її очах гасне, й вона знову хитає головою.

"Але ж повинна сказати, не маю права не сказати, чому ж зволікаю, чому ніяк не зважуся? Адже поклала собі признатися йому в селі, в бабиній хаті, щоб удвох вирішити, бо далі відтягувати не слід".

Вона ще підкладає дрівцят у грубку, аби в грубці тримався вогонь, від якого тепліше в сирій хаті й затишніше в душі, й вони сідають чи то обідати, чи то вже вечеряти за грубої роботи розхитаним столом. Сідають поруч на ослоні з дощаною спинкою, вишмугляною спинами не одного покоління. У кутку над їхніми головами — ікона Божої матері з сином Божим на руках, ікону обвито вицвілим, запавутиненим рушником. Він дістає з кишені маленьку пляшечку коньяку, з другої кишені дістає мельхіорові чарочки.

— Вип'єш трохи, зігрієшся, — каже, відкоркувавши й наливши.

— Ні, ні, — озивається похапливо.

— Я взяв для тебе, — дивується. — Ти ж ніколи не відмовляєшся. А я лише для годиться пригублю, бо за рулем.

Та вона відсуває мельхіорову чарочку з коньяком і спроквола жує підсмажену шинку з білим хлібом. Він таки пригублює, п'ючи дрібними ковтками, відчуваючи, як у нього вливається тепло, як тепла більшає, як від улитого тепла прояснюється в голові, світлішає настрої. Не втримавшись, допиває чарочку до дна й також бере підсмажену шинку на скибці білого хліба.

— О, хтось кричить, — прислухаючись, каже вона й підходить до одного вікна, до другого, виглядає в шибки.
— Нікого нема.

Завмерши, обоє прислухаються. І несподівано чують жіночий голос із задвору:

— Ганнусю!..

— Хтось когось кличе, — мовить стурбовано вона.

І вже тепер у хату долинає чоловічий голос:

— Ганнусю!

— Справді, когось кличуть, — згоджується він. —
Мабуть, дитину кличуть.

— Кличуть дитину?

— Мабуть, дитину, кого ж іще.

— Ходім подивимося, що там?

— Постривай, Олено, чого йти? Якщо загубилась дитина, то знайдеться. Знайдеться без нас. Чуєш, уже ніхто не озивається, може, й знайшлася.

Заспокоївшись, вона тупиться щокою до його плеча й питає:

— Ти мене любиш?

— Люблю.

— Дуже любиш?

— Люблю дуже.

Ім обом добре в цій старій бабиній хаті з глиняною, запалою вниз долівкою, з убогим умеблюванням, з підсліпуватими вікнами, за якими білий світ видається також підсліпуватим. Ситцева квітчаста заслінка-запинало на печі зрідка ледь погойдується, наче на печі хтось є.

— Бабину хату не думаєш продавати?

— Вже й покупці траплялися, та як поміркую... Та як згадаю, що баба Марія забирала мене щороку з маленького малечку на все літо від батька й матері в місті, — й кажу собі: ні, продавати не продам. Неспроста ж мені заповіла хату, а не моїй матері, своїй дочці. Значить, була в неї думка перед кончиною, була. Та й заповідала не для того, щоб зразу по її смерті пускала хату на продаж, правда?

— Мабуть, правда.

— Хотілося б сюди приїжджати й приїжджати.

З причілкового вікна видно стару чорну грушу, видно байрак, за байраком луги, за лугами темніє ліс. Тихий вечір западає над принишкою землею, сутінки зіткано з півпрозорого попелу, і в цих сутінках ген-ген у небі блідо світиться місяць-молодик, гірко всміхаючись.

— А ти б хотів сюди приїжджати? Разом зі мною? — І дорікає: — Бо сьогодні тільки перший раз, як зважився.

— Чи не знаєш, скільки в мене роботи, моя кохана любовнице? — Наливає коньяку в чарочку, п'є пригубці. — А ревнива жінка? А хворі діти? Багато всього звалилося, а ти самотня, ти сама порядкуєш собою, сіла на автобус — і вже в селі.

— Краще з тобою в твоїй неволі, ніж самій на такій волі.

Він мовчить, примруженими очима дивлячись на палахий жар, що мерехтить через відчинені дверцята в грубці. Вона помічає той довгий, некліпливий погляд і підкладає в грубку наламаного паліччя.

— Ти хочеш мені сказати щось?

Півобернувшись до нього і дивлячись у грубку, де голубіє клубок диму, вона озивається:

— Я багато думала, бо не можна ж не думати ось тепер, у такий час.

— І я багато думав...

Вона обертається поривчасто:

— Слухай, а чи не могли б ми з тобою виїхати кудись із Києва? Так, як тепер виїжджають — чи в Ізраїль, чи в Америку?.. Одна моя знайома недавно кинула квартиру, кинула роботу, взяла дитину і чоловіка — і вже в Сибіру, чекаю від неї листа. І ми б могли — чи в Сибір, чи на Далекий Схід...

— Отак просто? Все так спростити?

— А що, краще тут поступово гинути? І щоб діти гинули? Й діти дітей? Невже ти не розумієш, що всіх чекає через десять років, через п'ятдесят? І ще страшніше — через сто чи тисячу? Бо й через тисячу років — ця сама кара Божя на народ. А за що кара, хто винен? Бо ніхто ж так тяжко не покараний. І це ми заслужили на кару для всіх у світі, це від нас кара на світ, а світ весь білий у чому так провинився?.. Ти думав про все це?

— І про це думав... Тобі легше думається, легше бажається, ти молода. А я? А в мене ось така сім'я, мені важко зірватися, я вже не зірвуся.

— Власне, я й не сподівалася на інше. — Вона випростується біля грубки, в якій уже знову хлюпає вогонь. — Я все передумала. Я не хочу народжувати мутанта. Навіть коли від тебе народжу не мутанта, а здорову дитину, то однаково від неї — в третьому, в п'ятому чи в сьомому поколінні — народиться мутант. Це неминуче.

— Може, й не так, ти перебільшуєш, — слабо заперечує він.

— Так! Хіба не знаєш — уже народжуються мутанти. Й не тільки телята, а й діти. Перші ластівочки! Думаєш, їх меншатиме? Тільки більшатиме! А від мутантів — мутанти, народ мутантів, народ-мутант!

— Народ-мутант?

– Народ-мутант! – вигукує вона, хоч досі говорила стримано.

– Олено, заспокойся...

– Як тут заспокоїтися?.. Народ-мутант! Мова-мутант...

– Не драматизуй... Таке й уявити важко, неможливо.

– Станемо тим, що й уявити важко, уявити неможливо. – І вже пригасає розпашілим обличчям, і голос тихішає. – Скільки вагалася! А тепер уже не вагаюся, тепер уже твердо знаю – подамся до лікаря, краще – операція, аніж...

Сонце вже сховалося, сутінки погустішали, – вже й не вечір, а молода ніч-циганка у золотих прикрасах зірок-дукатів. Сорока стрекоче з груші, принісши якусь невідому звістку-новину, й летить собі в темну безвість березневої ночі, тихої-тихої, сповненої томливого очікування.

Й раптом ізнадвору долинає жіночий голос:

– Ганнусю!

– Господи, – здригається вона, бо ж стільки розпачу в тому голосі жіночому. – Що це? Невже досі не знайшли?

Тихо надворі.

І вже віддаленіше, ледь чутно:

– Ганнусю!..

Не клич, а болісне, глухе страждання.

– Ходімо! – вона до нього. – Ходімо, дитина загубилася, досі не знайшлася, поможемо шукати.

– Дивно, як дивно.

Потріскуючи, в грубці пригасає жар. Вони виходять із темної хати надвір у темну ніч, слухають. Ніде нікого. У поблизьких хатах уже світиться електрика. Чорніє

байрак, ген за байраком чорніє ліс. Місяць підвівся вище, побільшав — і побільшало гіркого усміху на його виду. Куди йти чи бігти? Чому більше ніхто не озивається?

Час тягнеться важко, від його забарності болить у душі.

Здалося їй чи справді з-за похиленого хліва два полумінці живі засвітилися? Аж морозцем ошпарило з несподіванки. Приглядається — ні, таки не світяться біля хліва вовчі очі, примарилось.

Тихо, ніхто нікого не кличе, тихо.

Й раптом...

— Ти чуєш?

— Чую..

Обом стає моторошно: хтось десь голосить. Де, звідки долинає голосіння?

О, знову:

— Гу-у-у-у.

Перша їхня спільна думка: плаче дитина. Мабуть, плаче ота Ганнуся, яку шукали й не знайшли.

— Гу-у-у-у...

Начебто голосіння долинає від крайньої хати, що стоїть над байраком. І вони, відчуваючи прискорене биття сердець, рушають у темряві на ті розпачливі глухі звуки — й зупиняються, прислухаючись. І знову — звідти ж таки:

— Гу-у-у-у...

Їй хочеться заплакати від страху, від болю, від непевності. І водночас — від радості, що дитина жива, раз вона плаче, що зараз наткнуться на неї. Господи, й чого вони сиділи в хаті, чому раніше не вийшли на допомогу батькам, які шукали свою Ганнусю? Де її батьки тепер?

Невже подалися шукати в іншому місці? Бідні батьки, можна тільки уявити їхні муки.

Як добре, що вчасно вийшли з хати!

— Гу-у-у-у...

Хтось у темряві йде їм назустріч, приглядається пильно. Хто це? Але годі впізнати цього чоловіка, зодягненого в куфайку та шапку.

— Ви чуєте, — озиваються до нього в один голос. — Дитина плаче. Десь отут, близько.

Чоловік зупиняється проти них, намагаючись упізнати — й не впізнає.

О, знову:

— Гу-у-у-у...

— Яка дитина? — питає незнайомий чоловік, видно, похилого віку.

— Хіба ви не почули? Не чуєте? О, знову! — радіють тому глухому голосінню.

А самі думають: мабуть, глухий, тому й не почув.

— Яка дитина? — перепитує чоловік.

— Загубилася чиясь дитина. Її шукали, кликали й не знайшли.

— Загубилась дитина? Я такого не чув. А як загубилась, то вже знайшли, мабуть.

— Плаче, хіба ви не чуєте? О, знову.

Чоловік прислухається — й каже:

— То зовсім не дитина, то сич голосить.

— Який сич?

— Сич.

— Але ж... хіба не дитина? Загубилася дитина, захлинається від плачу.

— А я вам кажу, що сич... Не чутно, щоб дитина плакала.

Може, справді сич? А мабуть, таки сич.

— Чого ж він так гуде, плаче, як дитина?

— Сич не плаче. То сич так співає навесні, коли в нього весілля, то сич так радіє.

Чоловік усміхається — і йде своєю дорогою, шкрягогачи чобітьми по землі.

Знову озивається десь неподалік сич, співаючи весільної пісні.

Похнюплені, пригнічені, вони повертаються в бабину хату, в понурому мовчанні збирають речі, аби їхати додому, бо пізно, бо пора, — й раптом усю її струшує від наглого ридання. Хоче стримати плач, та не може, сльози душать, плакати — й не виплакаться.

— Ну, вгамуйся, вгамуйся, — заспокоює він.

– Я... не поїду... не поїду з бабиної хати. Їдь сам, їдь, я зостанусь.

– Потім приїдеш, потім, зараз ще холодно, березень, не можна самій тут залишатись тобі.

– Ти їдь, я не поїду, не можу, не хочу...

Вона плаче й плаче, і в її риданні йому вчувається тужливе голосіння сича в нічній темряві. Голосіння, яке їм здалося плачем загубленої малої дитини. Голосіння, що виявилось весільною піснею птаха.

– Не поїду, хочу завжди тут жити...

З рубки вже не світиться, жар вичах.

Зрештою, раптова істерика минає, вони замикають хату, сідають у машину і їдуть. Світло фар намацує дорогу, плямами скаче по хатах, по деревах. Її стає морозко, й вона зціплює зуби, щоб не цокотіти, і її б'є дріж.

Їдуть через село, виїжджають із села, а йому чується й чується плач – весільна пісня сича над байраком.

І їй так само весь час чується тужливий весільний плач сича.

Ще й моторошний клич у вухах:

– Ганнусю!..

РУДНЯ

У дітей імена як імена: по сусідству Микола, за Миколою живе Артем, за Артемом два брати — Вадим та Ігор, за Вадимом та Ігорем — дві сестри Валя та Галя.

А от його чомусь звать не Савка, а Савка-Савка.

А чому все-таки? Мабуть, тому, що не знаєш, чого саме від нього сподіватися. І дорогу перед машиною пробіжить пританцьовуючи, й до матері звернеться не просто, а зі співом ("О мамо, рідна мамо, дай снідати мені"), і снідає, трапляється, двома ложками — в лівій і правій руці тримаючи, і на велосипеді їде задом наперед, і на руках ходить не гірше, ніж на ногах.

Батько з матір'ю, дивлячись на сина, лише головами ошелешено крутять:

— Ох, Савко, Савко...

Отому, звісно, й називають Савка-Савка.

У Савки-Савки ніс кирпатий, лице у веснянках, вуха стирчать, а чубата голова скидається на пишне зелене

віниччя, під яким горять живим вогнем кмітливі, в руду цяточку очі. Савка-Савка іноді хвастається: "Я й спиною бачу. Заплющуся — й однаково бачу. Сплю — і вві сні бачу". І йому вірять, що таки бачить і спиною, і вві сні, і з заплющеними очима. Бо такий метикований.

Сьогодні, проснувшись, він знай тільки бігає з хати надвір: десь не видно й не видно їхнього чорного кудлатого собаки Вовка.

Собака в них то на ланцюгу, то без ланцюга — має волю. Може, разом з батьком та матір'ю поїхали автобусом у район на ярмарок? Савка-Савка нетерпляче очікує, аж вони, вже в обід, повертаються з ярмарку додому.

— А де Вовк? — біжить назустріч, приглядаючись. — Хіба ви з собою не брали на ярмарок?

— Ще чого! На продаж? Десь бігає, знайдеться твоя пропажа.

— Але якийсь він учора й позавчора був кислий, нічого не їв.

— Може, об'ївся кислиць?

— А-а, вам тільки жартувати!..

Савка-Савка навмання йде через село: десь та має здибатися з Вовком. Бо спиною чує, що собака неподалік. Може, ховається, грається з ним у піжмурки? Він, хитрий, ще з малого цуцика любить гратися в хованки: приляже в кущах і не дихне, здається, нема його, та раптом вискакує з засідки, мало з ніг не звалить, від радості ікла шкірить, цілується гарячим язиком, сапко дихає.

То там, то сям Савка-Савка зупиняється, ждучи, що Вовк нарешті вискочить з картоплиння чи з бузини, та марно жде, собаки ніде нема.

І чи не піти до Вухогорлоноса?

Насправді це ніякий не Вухогорлоніс, а вайлуватий, як пуголовок, Степан. Ось тільки цього пуголовка Степана звать так, бо його дід, тепер на пенсії, колись працював у районній лікарні вухогорлоносом, а малий ще зовсім недавно дуже любив хвастатися: "А мій дід у лікарні вухогорлоніс!" Тепер не хвастається, бо самого так звать.

— Гей, ти, Вухогорлоніс! — ловить його посеред вулиці Савка-Савка. — Ану віддавай мого Вовка!

Вухогорлоніс як біг, так став, сплотнівши на лиці.

— Я не брав... ніякого твого... Вовка... — заїкається, бо завжди заїкається.

— Але ж ти дуже хотів мати мого собаку!

— Я не злодій... і на пучку нічого не вкрав... — заїкається Вухогорлоніс. — Може, дядько Чупра?... Дядько Чупра... всіх собак у селі... хоче вибити до ноги... Бо його тітка Оксана... боїться собак...

Справді, красуня тітка Оксана, завжди задумана, всього в селі сахається: побачить теля — боїться теляти, побачить цапа — боїться цапа. Але найбільше лякається собак, навіть дрібних цуценяток. То дядько Чупра чомусь найдужче похваляється розправитися не з телятами чи з козами, а саме з собаками, навіть на словах не милує цуценят. Бо так він побивається за своєю красунею тіткою Оксаною.

Савка-Савка здибає дядька Чупру біля крамниці й питає:

— Дядьку, а ви нічого не загубили?

Той, глипнувши вилупкуватими рачиними вічками на хлопця, спершу лапає одну кишеню штанів, далі другу кишеню штанів, далі нагрудну кишеню сорочки, тоді

вже ошелешено зиркає на відчинені двері крамниці, з якої щойно вийшов:

— А що я загубив? Де загубив?

— А коли брали мого собаку Вовка!

— Твого собаку Вовка? Де брав?

— А в нашому дворі.

— Та не брав я ніякого собаку в тебе. — Дядько Чупра знову лапає кишені, знову дивиться на поріг крамниці. — А де загубив? Що?

— Ви не знаєте, що загубили?

— Не знаю.

— То й я не знаю. Звідки мені знати, що ви загубили?

Та й Савка-Савка йде собі геть, певний, що дядько Чупра таки не крав їхнього собаку, якого також боїться тітка Оксана. Але де ж він, де?

Може, на Рудні...

Савка-Савка оглядається, наче це хтось сказав за спиною, а не думка сама народилася в голові. Літній день, білі хмари плывуть у голубому небі, по садках дозрівають яблука. Ніде нікого.

А Савці-Савці так не хочеться йти на Рудню!.. Це ж отуди, за село, що ген-ген сріблиться верхівками могутніх осокорів, а за осокорами — торф'яники, зогнилий та зотлілий на пні вільховий гай, калабані з затхлою водою...

Ззаду несподівано підходить дядько Чупра й бере його за комір.

— Кепкуєш з великого розуму?.. А ти знаєш, що по нашому селу бігав учора скажений собака? Може, він наших сільських собак покусав? І твого Вовка покусав? І тепер твій собака покусаний, тепер других собак кусає? І ще людей покусав, га?

Савка-Савка присідає — й тепер дядько Чупра тримає пальцями лише комір сорочки, а з цього коміра вже не виглядає куштрата хлоп'яча голова.

— Га? Ти де? — Дядько Чупра відпускає комір — і звідти знову кушпеляться неслухняні вихори. — Слухай-но, слухай-но... Ти правду сказав, га? Що я загубив?

— А ви бачили? Ви бачили, що скажений собака покусав нашого Вовка? — сахаючись, кричить Савка-Савка.

— Не бачив, але могло бути...

— Могло бути... Могло бути, що ви загубили!..

Невже Вовка покусав скажений собака?

То тепер до нього нікому не можна підступитися, навіть йому, Савці-Савці.

Але він усе-таки йде на Рудню. Бо ж не стане ховатися по кущах чи в хаті. Бо й не дуже вірить причинному Чупрі — той, може, не так свою тітку Оксану від собак оберігає, як ловить бродячих собак, аби перетопити на лій, а собачий лій продає хворим на сухоти. Але йому бродячий чи не бродячий — хіба дивиться? Є в нього такі залізні щипці на довгому держаку, то дядько душить собак за шийку отими щипцями залізними.

Й Савка-Савка, здригнувшись, оглядається, чи за ним назирці не скрадається дядько Чупра.

Від села до Рудні, звиваючись по узвозі поміж бур'янів, петляє крива дорога так, як ото петляє криве колесо у возі. Ген-ген по сірій дорозі назустріч дибцяє чорна ворона. Хай би тобі в полі, хай би в небі — ніде жодної ворони, а ця дибцяє по грудомачню, покиваючи дзьобатою головою, наче стомлена мандрівниця.

"Злетить чи не злетить? — міркує Савка-Савка. — Чому вона й досі не злітає? Так, наче в неї немає крил".

Зрештою, між ними зовсім коротка відстань, і ворона, зауваживши хлопця, зупиняється. Здається, що такі нарешті злетить, але ворона й не думає злітати, крила в неї важко обвисли. Не зводячи погляду з ворони, Савка-Савка підступає все ближче, вже поряд, у ворони зтягнуті сірою поволокою очі, в розтуленому дзьобі посмикується язик. Хоч хлопець і не з лякливих, але чомусь стає боязко. Що з вороною? Чому не годна злетіти? Чому не боїться людини?

Скособочивши голову, Савка-Савка обминає ворону — й аж тоді вона рушає далі дорогою.

Захляло переступаючи з лапи на лапу.

Наче мандрує до села.

Савка-Савка, здивовано подивившись услід причмеленій вороні, з якою так чудно зустрілися й так чудно розійшлися, рушає далі на Рудню.

А Рудня вже й не так далеко.

Савка-Савка пильним поглядом вбирає весь простір перед собою — горби праворуч і ліворуч, а поміж горбами там і сям сіріють латки води, стримлять усохлі чагарники, стовбури мертвих верб і вільх. Колись через Рудню пролягала дорога, їздили возами та саньми, ходили пішки — так було ближче до райцентру. Але часи, коли скорочували відстань до райцентру, минулися, тепер від колишньої дороги де-не-де лише сліди zostалися.

Ген, за горбами, видніють труби заводу на околиці райцентру, вдень і вночі кадять димом. Коли вітер віє сюди, на Рудню, та коли принохатися — заводський дим смердить отруйними їдучими запахами.

І вода в річечці, яка тече сюди, на Рудню, затхла та баговинна. Колись тут водилася риба, раки та в'юни, а тепер навіть жаби не водяться. В селі знають, що на Рудню ходити не можна, щоб не задихнутися чи водою не отруїтися. Мовляв, коли сам хочеш здохнути, коли свого життя не жалко – гайда на Рудню.

А ще – коли якесь живе створіння чує свою смерть і хоче швидше одубіти – йде за село, на Рудню...

Савка-Савка вбирає повітря через ніздрі, принохується – і приглядається до болота, на якому й трава не хоче рости, зелені віхтики зеленіють де-не-де, й квітки не цвітуть, ген жовтіє одна-друга чашечка латаття.

Задирає голову – у спопелілій блакиті високо застиг шуліка. Що шуліка може вистежувати отут, на мертвому болоті?

Савці-Савці трохи легшає на душі: все-таки він тут не сам на Рудні, є ще шуліка в небі: шуліка дивиться на нього, а він дивиться на шуліку.

Й раптом холодок поймає хлопця... Привиділося чи не привиділося? Він витягує шию, спинаючись навшпиньки, намагаючись заглянути ген-ген у ярку за облізлими чубами лепехи. Там, у ярку, щось ворухиться. Чи не Вовк, який забіг на болото й занеміг, бо тут усе живе занемає?

Савка-Савка, долаючи страх, по купинню ступаючи, обачно посувається по болоті. В черевиках чавкає, з черевиків цвіркає. Та ще ж і ніс треба затуляти, бо знагла як запахне, як запахне!

В горлі пече, хочеться пити, але під ногами по воді плавають якісь райдужні олійні плями – й дивитися важко на цю твань.

Знову щось отам-о ворушиться. Вовк? Але чого б то мав бути Вовк?.. Що з ним сталося? Та ні... Але де ж собака, де?

Й раптом хлопець завмирає посеред болота.

Бо отам-о справді щось ворушиться, здригається. Якась голова смикається – то вгору, то вниз. І щось поволі-поволі виростає над землею, похитуючись, мало не звалиться.

Та це ж кінь...

Савка-Савка очам своїм не вірить, що то звівся кінь, що бачить коня. Важко розкарячився на чотирьох ногах і не годен ступити, а головою метляє так, наче голова тягне й тягне вниз.

– Якась примара...

Утекти б від цієї примари, але ноги самі несуть до неї, бо хоч і страшно, але цікаво. Може, там безсило ще така сама примара лежить – тільки ребра випинають, тільки облізлий хвіст, тільки грива клоччям висить. Може, там ціле кладовище.

Хлопець підходить ближче, а кінь підсліпуватو дивиться – і з очей течуть сльози.

– Кось-кось-кось...

Здається, кінь би мав чути, але кінь не чує, й вуха в нього висять, як неживі.

Де він тут узявся, звідки прибрів? З їхнього колгоспу чи з сусіднього? Давно вже гибіє на Рудні? Й ніхто за ним не похопився, не кинувся шукати?

Й що з ним сталося тут, на болоті? Чому здихає?

Савка-Савка подумки питає в коня, а кінь хіба скаже? Кінь мовчить. Може, кінь і сказав би, та як він скаже?

Й раптом ноги в коня хитаються, підламуються — й кінь падає в траву, здухи його здригаються, і, здається, ребра під тонкою, злинялою шкурою ходять ходором. У хлопця всередині все завмирає. Він хоче кинутися до коня, щоб допомогти, але...

Але злякано застигає. Бо як допомогти? А коли в цього коня якась смертельна хвороба? Авжеж, смертельна хвороба, інакше б він тут не опинився на безлюдді, інакше б не здихав.

І корчі в коня пробігають під шкурою, й голова смикається, аж поки безсило падає на землю... Конає... Савка-Савка озирається по Рудні, сподіваючись побачити кого-небудь, але ніде нікого, гнила пуста. Лише ген-ген димлять заводські труби на околиці райцентру.

І хлопець задки відступає, не зводячи погляду з коня.

Хочеться тікати, щодуху бігти, але від негаданої немочі ледь переставляє ногами. Ще трохи видно кінський хребет, ще трохи — і вже пропадає. Наче й не було, а примарилося.

І все ж Савка-Савка раз у раз обертається: немов той кінь знову зводиться, благаючи про порятунок.

Але як допомогти, як?

Савка-Савка, суплячись, схлигуючи, бреде геть. І ось тепер, коли отак здивався з напівздохлим конем, ой як йому не хочеться отут, на Рудні, здиватися з Вовком! Так не хочеться, що завив би...

Правду говорять про це болото, Савка-Савка щойно сам пересвідчився. Правду говорять, що воно погибельне для здоров'я — чи то пташки, чи то худоби, чи то людини. Ось оцей кінь... А ворона, що стрілася на дорозі? Куди ворона йшла, не зминаючи, не спинаючись на крила?

У розпачі, похнюпивши голову, Савка-Савка, либонь, уже нічого не помічає довкола. Швидше б вертатися звідси. Й чого тільки подався? Але ж не міг не податися, шукав Вовка, а де його ще шукати, коли нема й нема додому...

Й раптом щось неподалік ляпає по воді, наче риба скидається.

Хлопець миттю зводить голову, бо яка це риба тут може скидатися, давно тут риба перевелася, – і бачить збоку щось мокре, вухате, довгоголове.

Заєць чи не заєць?

Савка-Савка спершу ніяк не годен повірити, що бачить зайця, бо таке це створіння жалюгідне. Зводить очі вгору – шуліка високо в небі завмер, либонь, теж приглядається до зайця, теж не годен повірити, що це заєць.

І думка спливає в голові: "Шуліка все бачить на землі. Десь він бачить і Вовка, тільки як у шуліки запитаєш?"

Савка-Савка приглядається, що й під зайцем підламуються ноги, як ото підламувалися під конем. Якісь мало не зогнили ноги, що не тримають, а волочаться. А в тієї ворони – крила нездатні летіти. Цікаво, а шуліці не шкідливо літати над Руднею, в шуліки не віднімуться крила? Мабуть, ні, бо ж високо-високо літає.

А в нього, в Савки-Савки, не повередить ногам?

Від цієї думки спершу завмирає, далі різко задирає одну ногу, другу ногу задирає, скаче, – ні, не повереджено його ногам.

І сірий заєць намагається скочити вбік, але якось так чудно ляпається в мокру траву, що дивитись на нього жалко. Жалко – й водночас хочеться допомогти, взяти на руки, перенести в безпечне місце.

А коли зловити — й занести додому?

Ця думка зігриває Савку-Савку, й він раптом навіть усміхається зайцю. Так, наче заєць здатний втямити його усмішку. Й опускає руки, мовляв, нічого не замишляю лихого проти тебе, зайцю.

— Тпрусь, тпрусь, тпрусь...

Здається, довговухий розуміє людину, бо, розкарячившись, не тікає і спокійно дивиться на Савку-Савку.

— Я тебе, хворенького, врятую, бо ти ж тут пропадеш на Рудні. А потім ти мені допоможеш знайти Вовка, добре? Бо ти скрізь бігаєш, то все бачиш і знаєш.

Хлопець обачно ступає до зайця, намацуючи ногами надійніше купиння, а заєць, наче отямившись, брьюхається від нього через передчасно зжовтілу дрібненьку осоку.

— Та куди ж ти, стій.

Заєць завмирає, Савка-Савка хутко ступає раз і вдруге, вже й руки простягає, сподіваючись ухопити зайця, як раптом ноги його провалюються в багно. Він сахається вбік, силкуючись вибратися з мулького багна, але ноги провалюються все глибше в твань. Пробує податися вперед, простягає руки до кущика слизької осоки, але не дотягується, тонучи ще глибше, до пояса. Довкола у воді булькають пухирі зі смердючим запахом.

Заєць якийсь час сидить на місці, дивлячись на хлопця, потім важко смикається, щоб кинутись тікати, але тільки безсило переставляє лапи.

Савка-Савка переляканими очима втуплюється в зайця, наче не вірить, що той покине його самого.

— А-а-а-а-а... — виривається переляканий крик із його грудей.

Заєць присідає на задні лапи, вухз його опадають і знімаються. Здається, заєць роздумує, чи не повернутися до хлопця на допомогу. Повагавшись, скаче на безпечніше і сухіше місце.

Страх поймає Савку-Савку, він усім тілом борсається. Він силкується ногами намацати щось тверде, але ноги тонуть у в'язкому болоті. Намагається схопитися за щось руками, але розчепірені пальці хапають лише рідку твань.

— А-а-а...

Савка-Савка заляпує собі обличчя, засліплює очі, намагається протерти їх брудними долонями. Здається, протер-таки, здається, бачить неймовірно далеке сине небо, а в небі — неймовірно далекого шуліку, що завмер прямо над його головою...

А чорний шуліка, завмерши у літніх високостях над Руднею, ледь-ледь ворухить довгими крилами й глибоко вирізаним хвостом. Його в прозорому повітрі тримають і хвіст, і крила, і надійні струмені повітря, в яких він легко пливе, наче риба у воді.

Чорний шуліка бачить далеко наокіл, далеко вниз.

Бачить птахів, які перелітають під ним, бо вище вже немає жодної пташки, над ним лише блакить — ще прозоріша й ще чистіша, в якій, коли пильно приглянутися, можна розрізнити поодинокі зірки, що не згасають і вдень.

А ген унизу шуліка бачить великий простір землі, стеляться поля, у полях дороги, що стрічками зв'язують село з селом. Прямісінько під ним, поміж двома селами, — широкий вибалок, у якому де-не-де зблискують на сонці латки води, бачить там охлялого непорушного коня, що ніяк не може звестися, бачить шуліка й зайця, замученого та безсилового, який ледь

волочить лапи, бачить щось кругле й рукасте, — воно якось так дивно стримить над багном, ворушачись, борсаючись. Що то? І не звір, і не птаха. Людська голова? Недавно йшов там, унизу, хлопчик у голубій сорочці, але не стало хлопчика, зник, наче десь сховався.

Шуліка ледь пливе у бездонній високості, розглядаючи небо й землю, добре бачачи й гай на обрії, де в нього на дереві змощено гніздо.

Шуліка помічає, як із найближчого до болота зеленого села вибігла дівчинка в білому платті, біля неї біжить великий чорний собака. Чорний собака то забігає наперед дівчинки, то відстає, то раптом падає в траву — й качається в траві, а дівчинка сміється.

Шуліка приглядається до обрїїв, до гаю, до польових доріг, до заводських труб, до болота. Бачить лежачого коня, бачить півживого зайця. А де оте чудне головате й рукасте, що борсалось в болоті?

Немає, зникло, болото блищить латками води.

І ген унизу біжить дівчинка в білому, й чорний собака біжить за дівчинкою.

Вони поминули сільську околицю, вони біжать вибалком на болото, на дівчинці розвівається біле плаття, собака мерехтить чорною вовною. Біжать так, наче знають, куди квапляться. А то зупиняються, граючись. Наче й зовсім не знаючи, куди квапляться.

А то знову біжать — дівчинка в білому й чорний собака. Біжать на болото.

На Рудню.

ЗОЗУЛЯ

— Чуєш, дитино? — лагідно мовить баба Оришка до внука. — Оце твої батько з матір'ю подалися на роботу в колгосп...

Ї вмовкає, сидячи на залізному ліжку, застеленому старою стьобаною ковдрою, з якої де-не-де повилазив пелехами ватин, схожий на осоковий пух.

За вікном кімнатки, пригніченої низькою стелею в дощових підтьоках, щебече пташками, цвіте квітами і полум'яніє сонцем весна.

Помовчавши, баба Оришка повертає до внука спочіле землисте лице й питає:

— А що я сказала, дитино?

— Що сказали... — бубонить онук, сердячись на стару. — Сказали, що батько з матір'ю подалися на роботу.

А подумки: "Наче я сам не знаю, що вони подалися в колгосп!"

— Еге ж, еге ж, — згоджується баба Оришка. — Подалися вдосвіта в колгосп... Ото вже пам'ять у мене дірява: почула — й забула.

Онук подумки перекиривлює стару: "Еге, не знала, не знала — й забула!"

— А мені загадали, щоб я тобі вареників наварила. — Раптом вона всміхається кволою хитрою усмішкою: — Бач, за вареники я не забула. То наварю, ти не думай. Тільки спершу трохи спочину, бо зморилася.

— Зморилися? Таж ви всю ніч спочивали!

— Е-е, скільки тієї ночі, а мені спочивати хочеться весь час. Рученьки в мене болять, ніженьки болять, голівонька болить. — Вона розглядає чорні долоні. — А все то радіація, подивися.

Миколка дивиться на бабині руки, які в неї наче в смолі виварені. Жовта шкіра на руках обвисла клоччям.

— Бачиш? — питає.

— Що? — не тямить онук.

— Таж радіацію — бачиш?

В баби такі страшні руки, може, то справді радіація пов'їдалася?

— А ви їх мили? — питає онук.

— Від чого?

— А від радіації.

— Вчора мила, — задумавшись, відказує стара.

— А сьогодні мили?

— Ні.

— То ви не знаєте, що треба мити щодня? Та ще й не один раз? Теж мені... Ідіть хутчій мийте.

За вікном озивається зозуля, десь близько.

Баба Оришка, прислухаючись до зозулі, каже:

— Скільки ж вона мені накує, га? Раз...

І Миколка теж прислухається — чи знову не чується спів зозулі знадвору? Але зозулі більше не чути, лиш горобці ляцять. Баба Оришка сипкується звестися з залізного ліжка, наче до зозулі поривається, бо чого ж це пташка-віщувальниця замовкла, але ноги її не слухаються.

— Пожаліла для мене. Раз кукнула — і як заціпило їй... А я ж тобі, Миколко, збиралася казок нарозказувати, пісень наспівати, всякої всячини... Либонь, уже не вспію, бо зозуля лиш раз кукнула, не, вспію.

Баба Оришка вмовкла, склавши руки на колінах. Перегодя питає в онука:

- Я тобі обіцяла казок нарозказувати?
- Обіцяли, — сердиться, кусаючи губи.
- А пісень наспівати?
- І пісень наспівати, — кусає губи від безсилля.
- А зозуля лиш раз кукнула, то як успію?

"Забрала радіація в баби і силу, і пам'ять, — гірко думає Миколка. — Товче воду в ступі й товче. Але ж не винувата, що така... Стала такою".

— Якби ж мені зозуля хоч трохи більше накувала...

— То я вам знайду таку зозулю, яка багато накує. Знайти?

— Знайди, авжеж. У тебе молоді ноги, знайди.

Миколка вибігає з хати надвір — де зозуля, чого мовчить? Дивиться по зелених деревах, але зозулі ніде нема. Авжеж, полетіла, бо хіба їй потрібна баба Оришка, щоб накувати довге життя? Ех, зозуле, зозуле!.. З отих, що підкладає свої яйця в чужі гнізда...

Й хоч Миколка добре знає, що всі зозулі підкладають яйця в чужі гнізда, але саме про цю йому хочеться

так думати. Що вона з-поміж інших найгірша, адже тільки раз кукнула, хоч її так просили.

Правда, могла й не чути, що її так просили, але ж — однаково!

Що має чинити?.. Якусь часину стоїть розгублено, роззираючись на буйне село, а потім вирішує: бігти шукати зозулю! Бігти шукати зозулю, яка навіщує бабі Оришці багато-багато років. І в селі її шукати, і в лугах понад річкою, і навіть у ліс не полінуватися забігти. Бо ж тільки початок літа, бо зозулі зараз скрізь співають. Ген учора одна так славно кукала на отій березі над шляхом, тільки шкода, що баба Оришка не надумала попросити в неї багато років життя.

О, вчорашня зозуля не пошкодувала б!

Але де та вчорашня зозуля?

Шукай вітра в полі...

Від цегляного будиночка, в якому живуть вони, чорнобильські переселенці, повз інші такі самі цегляні будиночки, в яких також перебиваються-бідують переселенці з Чорнобиля, повз понуру будівлю колгоспного корівника Миколка біжить на сільську околицю. Тут, розказують місцеві хлопці, колись текла річка, а тепер — сіріють бетонні плити. Цими бетонними плитами вимощено русло, щоб вода текла по плитах. Та самої річки вже нема, й ніяка вода не тече тісним бетонним ложем. Річка з тих пір пересохла, поміж стиками бетонних плит випинається то якесь коріння, то пучок рогами стримить, то листя лепехи.

І луги над бетонним ложем не зеленіють, луги розорано, вітер порошить сухим торф'янистим ґрунтом.

Миколка сумно роззирається довкола — ніде не видно зозулі, не летить нізвідки. Прислухається — тихо.

А чи не побігти до отієї верби, що зеленіє ген-ген над мертвою річкою?

Біжить понад бетонним руслом, ринучи гострими очима в небеса. Ось і верба розсядиста з журливо пониклим віттям, а поміж віття — хоч би однеєнка пташина якась, не те що зозуля... А то що летить над полем? І серце завмирає, і він приглядається пильно... Та й в'яне в душі цвіт надії — понад врунами озимини летить ворона, за нею ген і друга чорною грудкою з чорними крильми.

Ось одна каркає.

Ось друга каркає крихко.

О, ворони тобі накаркають!.. І, не бажаючи слухати їхнє каркання, навіть затуливши пальцями вуха, навіть заплющуючись раз у раз, Миколка щодуху біжить і від порожньої від пташок верби, і від ворон.

Зупиняється й отямлюється на чийсь леваді, біля копанки, обставленої сніпками сухого очерету. У копанці плавають качка з качуром, а над копанкою стоїть незнайома дівчинка з зеленими, як весняна ряска, очима, а в очах — запитання: куди біжиш?

— Ти хто така? — зупиняючись, питає Миколка.

— Я, — відказує дівчинка.

— Хто?!

— Я!

— А-а, — мовить Миколка, суплячись. І примирливо: — А я Миколка.

— То й добре! — з викликом каже дівчинка.

— Ти чого тут стоїш?

— А ти чого біжиш?

— А-а, — знову мимрить Миколка, збитий з пантелику такою розмовою. — Та оце я біжу за зозулюю.

— За якою зозулею?

— Та за зозулею, — смутнішаючи, каже Миколка й дивиться понад русавою головою дівчинки в небеса. — Ти не чула зозулі?

— Зозулі? — приглядається пильніше до нього. — Коли?

— Та сьогодні:

— Сьогодні не чула.

— А вчора?

— І вчора не чула. Чула позавчора.

— Де? — жвавішає Миколка.

— А ота́м, — і вона веде правою рукою, показуючи понад городами та понад садками. — Біля Оврамової хати, на липі.

Зачарований рухом її руки, Миколка вглядається туди, прислухаючись. Тихо — й раптом півень сурмить неподалік, аж хлопець здригається.

— А нащо тобі зозуля? — питає дівчинка. — Хіба ти не чув зозулі, не знаєш, як вона кукає?

— Та чув, — нітється Миколка.

— А ти часом не переселенський?

— Переселенський.

— А-а, тоді все ясно.

— Що ясно? — бурмоситься він.

— Переселенський.

— А як переселенський, то що?

— Переселенський, того й за зозулею бігаєш.

У Миколки звідкись береться лють — і на цю зеленооку дівчинку, яка стоїть над копанкою, де плавають качур та качка, і ще на щось, і ще на щось!

— А ти знаєш, чого я бігаю за зозулею? — кричить він.

— Знаю.

— Чого?

— Бо ти переселенський! — сміється дівчинка, блискаючи щербатими зубами.

— Та я... Та в мене...

Миколці хочеться багато сказати за всі її кривди, а найперше — за хвору бабу Оришку, якій сьогодні зозуля так мало накувала літ, лише раз кукнула. Та десь пропали всі слова, лише від гніву стискаються кулаки. Він ладен кинутися на кривдницю, та дівчинка вмить зривається з місця — і вже вона біжить через город, і вже коло хати, і вже ховається в сінях.

Миколка міцно заплющує очі, аби не бризнули сльози. Його в цьому чужому селі, куди вони переселилися, ще ніхто не ображав так, як ця... жаба зелена. Авжеж, вона — жаба зелена, бо в неї зелені очі. Жаба зелена, жаба зелена!

Вмить перед зором постає нужденна баба Оришка — й він знову біжить шукати зозулю, щоб почути її спів.

Голуби літають, але нащо йому голуби.

Ген сорока полетіла, але нащо йому сорока.

А це що за пташки в яру на кущах калини? Миколка завмирає, приглядається: та це ж дрозди-омелюхи! І, чомусь розсердившись на дроздів-омелюхів, бере дрючок, жбурляє в яр — і дрозди-омелюхи зриваються з кущів калини.

А в душі ворушиться жаль: чом ото не запитав у тієї жаби зеленої, де саме стоїть Оврамова хата, біля якої на липі вона вчора бачила зозулю. Авжеж, зозуля з учорашнього дня не сидить на дереві, поспівала — й полетіла, та все ж таки...

Миколка біжить понад глибоким ярмом, який оперізує село на околиці. Самі тільки горобці літають і цвірінькають. Цікаво, про що вони цвірінькають цілий день? Мабуть, нема про що їм говорити, давно вже про все перебалакали, а вони ляцять і ляцять, ляцять і ляцять — ну чисто як язикаті дівчиська.

Як ота жаба зелена біля копанки!

Прислухається — не чути зозулі.

А може, спуститися в яр?

Звивистою стежкою поміж кущів шипшини та блекоти він усе глибше й глибше спускається в яр, наче на дно зеленого озера, й тут, на дні зеленого озера, над яким далеко-далеко перевернувся дзвін синього неба, він сторожко завмирає.

Сторожко завмирає, пильно дивлячись на стару грушу.

На груші сидить зозуля.

Спершу Миколка вагається, чи то справді зозуля... Горло у пташки та груди — сірі. На темно-бурих крилах видніють білі плями. На білому череві поперечні смуги... Ні, таки зозуля!

І, боячись сполохати зозулю, Миколка намагається не дихати. Либонь, він би зараз крізь землю провалився, аби тільки не злякати пташку, аби вона тільки не полетіла. Та й, щоб здаватися меншим і не таким помітним для зозулі, Миколка підгинає-підгинає ноги в колінах, аж поки сідає на траву.

Й навіть голову втягує в плечі.

Чому ж зозуля мовчить, чому?

Ось ледь-ледь хитається на гіллі, ніби розправить крила — й полетить, але вона знову завмирає й нікуди не летить, лише озирає яр з верхечка старої груші.

"Заспівай, зозулько, чуєш! — подумки просить Миколка, й так йому хочеться, щоб зозуля почула його німе благання, щоб заспівала. — Я ж не для себе прошу, а для баби Оришки, бо мені її дуже жаль, ой, жаль. Може, й тобі, зозуле, жаль моєї баби Оришки, то заспівай, а я лічитиму твоє кукання, твоє віщування. Ну ж, озвися, не пошкодуй для неї віку-здоров'я, а я полічу її роки, бо вже давно навчився лічити, хоч і не ходжу до школи".

Зозуля мовчить, як і мовчала.

А що коли ось зараз ця зозуля полетить, так і не озвавшись? Він так довго шукав її, а вона...

Від цієї думки холодок поймає душу. Там, у своєму рідному селі, на батьківщині, Миколці не раз доводилось навесні чути, як зозулі перемовляються поміж собою. Спершу одна поспіває вволю в лугах, а потім їй у відповідь озивається друга зозуля, й теж кукає вволю, поки наспівається. Цікаво, чи їхні зозулі й досі там щебечуть у селі та за селом, чи також полетіли в безвість і також стали переселенцями?..

Несподівано йому спадає на думку — озватися до цієї безголосої зозулі на груші. Озватися до неї не своїм людським голосом, а начеб зозулиним! І Миколка, глибоко передихнувши, ледь чутно каже:

— Ку-ку...

Зовсім-зовсім тихо, так що його "ку-ку" гасне на губах, і зозуля, звісно, не чує. Тоді він зважується голосніше:

— Ку-ку.

Але знову надто ж тихо, знову зозуля не чує, сидить собі на груші, не озивається. •

— Ку-ку!

Мабуть, зозуля нарешті чує, бо крутить головою з зігнутих носом, наче вишукує в яру його, Миколку, й хлопець завмирає в радісному передчутті: ось-ось вона відгукнеться, почне кукати, віщуючи недужій бабі Оришці довгий вік і здоров'я.

Та зозуля раптом зривається — й летить.

Це так несподівано, що хлопець спершу не вірить. Де в зозулі подівся голос? Невже не могла хоч раз, хоч два кукнути? Невже не чула, як Миколка просив її? Не для себе просив, уже якось він переб'ється без зозулиного віщування, а просив для немічної баби Оришки.

Він простежує за польотом зозулі, яка зникає ген-ген у яру поміж дерев. Так довго шукав, а вона... Чи не податися слідом за нею?

В неясній надії Миколка чекає, що зозуля таки озветься звідти, здалеку, та хоч скільки чекає, але голосу її не чути.

Й тоді він починає гніватись.

— Я знаю, яка ти зозуля! — каже вголос. — Я знаю, куди ти полетіла. Ти полетіла шукати чуже гніздо, аби в чуже гніздо підкласти свої яйця. Бо ти паразитка, бо ти сама не хочеш висиджувати своїх пташенят. Паразитка, паразитка! А я тебе ще просив заспівати, а ти... а ти...

Миколку душать сльози, й він знову міцно заплющується, тре кулаками очі.

Сонце вже ополудні, а він так і не почув співу зозулі, щоб принести бабі Оришці радісну вістку про обіцяні їй довгі роки життя.

Уже б пора й до хати вертатись, але ноги чомусь не несуть. Може, таки ще вдасться почути? І він у марних сподіваннях прислухається – до садків, до лугу, до неба. І вже дорікає собі: не слід було озиватись до зозулі на старій груші, слід було чекати й чекати.

І – промінець надії у грудях: він іще питає в пашекуватої зеленої жаби за оту зозулю, яку вона вчора чула біля Оврамової хати, на липі. Де та Оврамова хата, де?

Миколка йде з похнюпленою головою, ось і їхні переселенські будиночки червоної цегли. Спинившись за кущем черемхи, поглядає на свої вікна. Чи не видніє в шибці баби Оришчине лице? Ні, не видніє, порожні шибки.

Що він їй скаже, ну що, як утішить?

І, відчайдушно передихнувши, він зважується. Приклавши дудочкою долоні до губів, каже стиха:

– Ку-ку...

Ні, це зовсім тихо, баба Оришка в хаті не почує. І, вдихаючи гіркий запах черемхи, озивається голосніше:

– Ку-ку!

Ну ж зовсім так, як зозуля: з придигом, густий горловий звук.

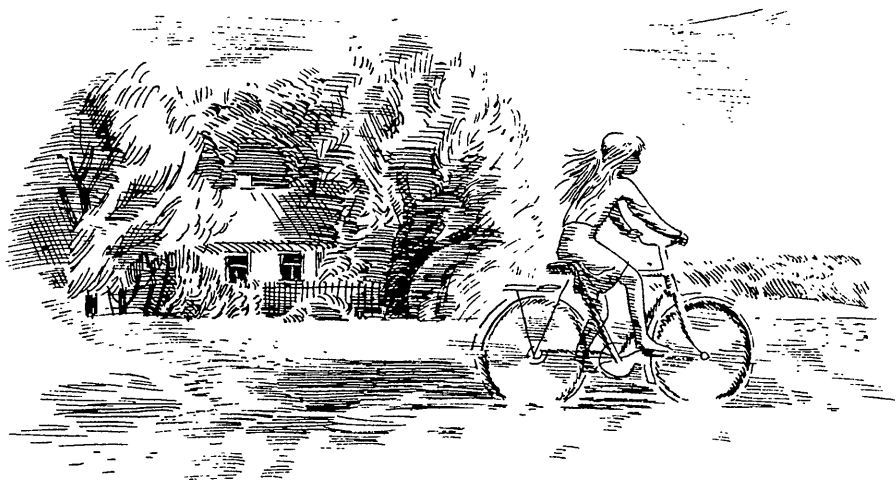
– Ку-ку, ку-ку!

Чує чи не чує баба Оришка? Мабуть, чує, бо хоч на здоров'я скаржиться, але ж слух у неї добрий. Та й хіба не почула сьогодні зозулю, що кувала надворі?

– Ку-ку, ку-ку, ку-ку!

Живіть, бабо Оришко, довго-предовго, живіть сто років і ще за сто років, і хай живуть з вами всі казки, які ви ще маєте розказати, і всі пісні, які ви ще маєте проспівати.

– Ку-ку, ку-ку, ку-ку!..

ДИТЯ ВІД СТРОНЦІЮ

Жовта цегляна школа, з голубими вікнами, під самісіньким гаєм, який росте посередині їхнього села, а через гай тече вузька річечка, вливаючись у кругле озеро, — й скоро виливається з невеличкого круглого озера, стелячись за село, в поле, потім зникаючи в лісі.

Велосипед котиться попід гаєм до школи так, наче то котиться вітер, який має такі самі колеса, як у велосипеда, й спиці у колесах вітру блищать сонцем.

— Ганно Михайлівно!..

Молода вчителька щойно вийшла зі школи, стоїть на високому дерев'яному ганку, тримаючи портфель обома руками, й пасма білявого волосся куйовдяться над чолом.

А під'їхавши ближче, Мар'яна зіскакує з велосипеда, благально каже:

— Ганю.. Я вас проведу.

— Ти? Мене? Куди?.. Білий день, а не вечір чи ніч.

— Хай білий день, — каже Мар'яна. — Додому вас проведу.

— Щось я не розумію, — глянувши на школу та на подвір'я, каже Ганна Михайлівна. — Чи я сама посеред білого дня не дійду? Але як хочеш. Тільки ж ти на велосипеді, а я пішки.

— І я пішки йтиму.

Ясна полуднева пора, в повітрі срібляться тонесенькі нитки бабиного літа. Й від якоїсь тихої гамованої радості смагляве обличчя в Мар'яни сяє ледь вловним світлом бабиного літа. Гордо піднісши русяву голову, стиснувши вуста, вона з неприхованою радістю ступає поряд з молододою вчителькою, раз у раз кидаючи на неї миттеві позирки.

— Щось я не розумію... Й чого ти мене проводжаєш?

— Вас треба охороняти!

— Мене треба охороняти? Від кого?

— Мати мені таке розказала, таке розказала...

Ганна Михайлівна зачудовано дивиться на вересневий гай, наче там чигає якась небезпека, від якої її взялася охороняти Мар'яна. Але в лагідному гаю — тиша й спокій. Недовірливо дивиться на мизату дівчину в підсмиканій спідничині й підсмиканій кофтині.

— Що ж тобі такого розказала мати?.. Аж ти кинулася мене охороняти?

Закопиливши губу, Мар'яна мовчить.

— Ніхто ж не збирається нападати на мене.

Ведучи велосипед, Мар'яна мовчить — і тільки за гаєм озивається:

— Ви ж дивіться, Ганно Михайлівно... Ганю, самі бережіть себе.

Молода вчителька стенає плечем, а Мар'яна дивиться, як вона йде через широкий вигін, поцяткований табунами білих та сірих гусей, як минає відчинені ворота під вербами — й зникає в хаті, критій гонтом.

Учительки вже немає там, на подвір'ї, вона вже порається в хаті, а Мар'яна все стоїть на вигоні, вхопившись руками за велосипед, і дивиться перед собою, дивиться, наче сподівається на якесь чудо. Як жаль! Як жаль, що Ганя — Ганна Михайлівна вибралася від них. Якби не вибралася, то весь час була б перед очима, то Мар'яна бачила б, як вона вранці встає, як приходиться зі школи, як лягає спати. Але ж захотілося їй невістці до своїх батька-матері. З весни, з тих пір, як не стало їхнього Василя.

І Мар'яна, забувши сісти на велосипед, пішки повертається додому, і її душать гарячі сльози. Вона різко шаркає долонею по очах, стираючи їдь непрошених сліз, і подумки веде розмову з Ганною Михайлівною.

— Як мені жаль, Ганю, що ти пішла від нас!

— І мені жаль.

— Ніхто тебе не обіжав у нашій хаті, всі любили і люблять, а найдужче я люблю. Бо ти славно така. В тебе славне все, бо ти гарна, й співаєш гарно, й вишиваєш. А ти пішла від нас, бо не стало мого брата Василя. Правда ж, ти б ніколи не пішла жити до своїх батька-матері, якби він був живий? І чому його не стало, чому? І де взявся Чорнобиль, що забрав нашого Василя? Як він гасив ту радіацію, що його спалило? Чому не вберігся для всіх нас, а найперше — для тебе? От раніше, коли яку хату гасив зі своїми товаришами-пожежниками, то завжди погасить, завжди вбережеться, а тут самого спалило. Бо поліз у саме пекло. Не думав про нас, не думав про тебе, Ганю... А може, й думав уже тоді, як горів...

Мар'яна схлипує — і вмить обертається назад: здається, хтось іде за спиною — чи не молода вчителька? Нікого нема, в садках уздовж вулиці німуть хати, зрідка де-не-де спалахують сухим сніжком павутинки бабиного літа.

— Ой, Ганю, як нам далі жити?

Й зітхає Мар'яна, й знову різко шаркає долонею по очах.

— А мати мені сьогодні розказала... Таке розказала! Це правда, Ганю? — шепоче, наче молода вчителька таки поряд. — Авжеж, правда, інакше б мати не розказувала. Ой, як це славно, тепер заживемо легше... Ха, а ти, Ганю, й не знаєш, що я знаю, а я знаю, знаю.

Від спалаху радості Мар'яна прикусює губу, навіть пританцьовує, далі всідається на велосипед і їде, оглянувшись раз і вдруге назад, наче сподівається таки ще побачити вчительку...

А взавтра, вспівши після уроків скочити додому (що то велосипед!), Мар'яна знову ополудні зустрічає Ганну Михайлівну під гаєм, якраз над річечкою.

— Я вам вареників принесла, — каже.

— Яких вареників? — дивується вчителька.

— З сиром. Бо в нас корова. Ще теплі. — Мар'яна показує на білий вузлик, який висить на рулі велосипеда. — Треба з'їсти теплими.

— Що це за вареники? — ніяк не зрозуміє Ганна Михайлівна.

— Я сама зварила!.. Давайте сядемо отамо під каштаном.

Нітячись, нічого не розуміючи, вчителька неслухняними ногами йде слідом за Мар'яною до озера, під розлогий каштан. Тут дівчина спирає велосипед на стовбур, дістає з вузлика полумисок з варениками.

— Сідайте отут на траві, — ставить полумисок на землю, попліскує долонею по траві. — Поїжте, поки тепленькі, вам не можна недоїдати. Це ж ви з шостого уроку йдете?

— З шостого... То чи я дома собі не зготую їсти? Чи мені додому далеко?

— А-а, ще поки дійдете, а вареники вже ось готові. І сметаною политі... У нас своя корова!.. Ось і виделку я не забула.

Досадливо зітхаючи, Ганна Михайлівна стає на-почіпки під каштаном, бере виделку, насаджує вареник з полумиска, — й надкусоє.

— Смачно? — питає Мар'яна. — Ви, Ганю, їжте, вареники смачні, я в матері навчилася готувати. Це якби ви не пішли до своїх батьків, а жили б і далі в нас, то я б для вас щодня щось свіженьке готувала. Ви тільки зі школи, а я вже вам на стіл — обід. А ввечері — вечерю!

— Еге ж... А уроки готувала б коли?

— А, скільки тих уроків, мені уроки легко даються... О, як би я вам годила!

Ганна Михайлівна їсть вареники, мовчить і вже перегодя питає:

— Чому ж ти мені так не годила раніше, коли я жила у вас, у вашій хаті?

— А то ви не знаєте! — насупившись, каже Мар'яна. — Їжте вареники. Може, не смачні?

— Що я не знаю?

Мар'яна мовчить і терпляче очікує, коли вчителька доїсть вареники з сиром. Бере з її рук виделку, бере порожній полумисок і, зв'язавши вузлик, чіпляє на руль велосипеда. Готова натиснути на педаль і скочити в сідло, вона вже не супиться, а світиться сяйвом щирої усмішки, й та усмішка — як повінь на її смаглявому лиці.

— Мені мати сказала! Сказала, що ви носите дитину від нашого Василя! — Здається, Мар'яна сама не вірить у свою сміливість, що такого от набалакала вчительці. — Знаю, знаю! Ви вже на четвертому місяці! Може, неправду сказала?

Ганна Михайлівна мовчки зводиться з землі, бере портфель обома руками, наче портфелем збирається захищатися від чогось.

— У мене буде племінник, от! — раптом кричить Мар'яна.

Ї, — згораючи від радісного сорому, чи то від сором'язливої радості, боячись прямо глянути в тужливі очі молоді вчительки, лякаючись своєї зухвалої сміливості, — вона розганяється з велосипедом, скаче в сідло, й колеса шерхотять-сичать у густій траві.

"Думала, що я не знаю! — б'ється в голові думка. — А сама не признається. Але ж мати мені правду сказала..."

Велосипед вітром летить через сонячне вересневе село, наче в велосипеда колеса зі срібного вітру, й Мар'яна мимоволі раз та вдруге оглядається назад, чи не видно там, у гаю, Ганну Михайлівну, але не видно ні гаю, ні вчительки в гаю...

- Ввечері їй думається про вчительку.

Над вікном у хаті побільшена в розмірах фотокартка брата Василя у формі пожежника, дивиться веселими карими очима, теж думає про свою Ганю.

Вранці просинається — не йде з голови їхня невістка, а усміхнений Василь на фотокартці то й усю ніч не переставав думати про неї. Це ж він і не здогадується... Де не здогадується? А там, десь далеко, бо ж не міг брат зовсім пропасти... Не здогадується, що в нього має народитися маленький синочок. А може, здогадується? Бо мати каже: ніхто не відає, як там на тому світі...

Щойно закінчуються уроки — й Мар'яна вже мчить додому, потім знову мчить до школи. Наче на перервах між уроками не надивилася на Ганну Михайлівну, скучила за нею. А таки скучила! Й чому вона не викладає фізику за нею. А не викладає, бо в неї фізика для

старших класів. Ще Мар'яні треба дорости до тієї фізики, ось тоді Ганна Михайлівна вчитиме і її.

Сьогодні вчителька повертається не попід гаєм, а через гай, і Мар'яна здоганяє її саме біля озера.

— Ти знову? — здивовано кладе голову на ліве плече. — І знову з варениками?

— Слоїчок сметани візьміть, — подає Мар'яна білий вузлик. — Бо ж у вас нема корови.

— Та чи я не проживу без сметани? — усміхається вчителька, беручи вузлик.

— Не проживете! — супиться Мар'яна.

— Чому? Вчора ж прожила.

— Погано ви вчора прожили, — супиться дівчина. — Бо думали тільки про себе.

— А про кого ж я забула?

— Не знаєте? — з притиском питає Мар'яна. — Ви не знаєте? Про нього треба думати!

Таке випаливши, вона шаріється до вух, і скоро вуха стають — як пелюстки маків.

На голубе озеро одна за одною сідають дві дикі сірі качки — та й скоро зриваються й летять понад деревами. Вони обидві проводжають політ качок, аж доки птахи зникають за гаєм — десь полетіли в ліс, на затишні лісові озера.

Зненацька Мар'яна бере вчительчину руку, міцно стискує, дивлячись у її тужливі очі палким, відданим поглядом.

— Я його вже зараз люблю!

— Кого? — кволим голосом питає Ганна Михайлівна.

— Та його, кого ж іще?

Спроквола рушаючи, вчителька дивиться понад верхівками дерев, наче сподівається з неба чи ще на диких качок, чи бодай на дроздів-чикотнів, які тепер знай налітають зграями як не на спілу калину, то на горобину.

— Я знаю, який він вродиться, знаю. А ви знаєте?

— Який? — зі зверхньою вибачливістю дорослої стиха озивається Ганна Михайлівна.

— Такий самісінький, як мій брат. Як Василь. Правда ж?

Вчителька мовчить, линучи скорботним поглядом понад гаєм, наче її погляду тісно тут, на землі, поміж дерев. І, роздосадувана її мовчанням, Мар'яна розпалюється:

— Чуєте, він буде такий самісінький, як його батько! Наша мати каже, що він буде викапаний Василь. І сміливий такий самий, нічого не боїтиметься.

Щось шарудить неподалік у кущах, і, давши вчительці потримати велосипед, Мар'яна скрадливо шастає в кущі — й скоро повертається з їжаком у долонях.

— Візьміть, — каже.

— Я не хочу... боюся.

— А Василь не боявся, щоосені приносив у хату їжака. Візьміть.

— Я ж боюся, він колючий, харчується гадюками. Випусти!

Мар'яна випускає їжака на траву, якийсь час дивиться на згорнутий клубок зелено-бурих голок. І, взявши велосипеда, каже:

— Ваш синок буде схожий на батька. Ото як народиться й виросте — я йому подарую їжака. Чого ви смієтеся? Ви йому скажете, щоб не брав їжака? Він вас не послухається, а послухається мене, він візьме їжака. А ще він їздитиме на мотоциклі, як його батько. Спершу я навчу його їздити на велосипеді, а потім він сяде на мотоцикл, на батьків, що стоїть у хліві. Вже питали за мотоцикл, щоб купити, але ми нікому не продамо, він їсти не просить, правда? А коли малий підросте і стане вже такий, як батько, то нас із вами посадить у мотоцикл і повезе, правда?

— Куди? — приплюсуючи затуманені очі, спроквола питає Ганна Михайлівна.

— А скрізь повезе. Ще ж і намет великий залишився на горіщі. То ми куди поїдемо — там і розставимо намет — і в лісі, і в горах. Бо то Василь хотів скрізь їздити і скрізь розставляти намет. Але так і не поїздив, не вспів, то ми за нього поїздимо, добре?

— Добре...

Проминають гай, ось і широкий вигін, поцяткований табунами гусей та качок, ген за вербами біліє знайома ошатна хата під гонтом.

Дівчина тупиться щочкою до теплої вчительчиної руки — не відірвалася б від неї.

— Добре нам буде, хай уже швидше народжується. Ой, як я його люблю, як люблю!

Ганна Михайлівна йде через вигін, а вона дивиться й дивиться вслід — і так шкодує, що вчителька скоро зникає в своїй хаті.

"І чого вона така сумна? — повертаючись на велосипеді, міркує Мар'яна. — Авжеж, за Василем журиться й журиться. І я журюся. Але ж я й радію, що скоро народиться в неї малесенький Васильок. То чому вона зовсім не радіє? Як у воду опущена, аби день до вечора... Оживе, як малий знайдеться. А я вже так помагатиму, так помагатиму!.. Весь світ колись об'їздимо".

І вона уявляє, що їде не на велосипеді, а на мотоциклі, й за рулем сидить чорнобровий та чорноокий Василько, а вони з Ганною Михайлівною сидять у колясці, й молода барвіста осінь жарким вихором летить на них, і земля в биндах осінніх кольорів рине, й небо дзвоном дзвонить...

Наступного дня виглядає Ганну Михайлівну в школі перед уроками, на перервах, після уроків — немає й немає. Це в четвер.

І в п'ятницю дивиться скрізь за вчителькою, а її не видно.

Може, кудись поїхала? Але куди могла поїхати, коли в неї школа, уроки?

Возила з собою на велосипеді всякі лакітки для вчительки – то спекла гарбуза в печі так, що той гарбуз солодший від цукерок; то медяників мати зготувала з борошна цьогорічного помолу. Мусила потім у гаю над озером сама поїсти і гарбуза печеного, й медяники – на тому місці, де в кущах їжака зловила. Ще й прислухалася: чи не зашарудить їжак? Ні, не зашарудів...

У суботу Мар'яна, сівши на вигоні, сторожує білу хату під гонтом.

З полудня жде й до вечора – немає.

І вже котрий день холодок остудою студить груди Мар'янині: де ж це вчителька, що її не видно ні в школі, ні біля хати? Може, горе скоїлося якесь? Але яке горе, яке?

Мар'яна світом нудить і нудить.

У хаті, дивлячись на фотокартку брата Василя, питає в нього:

– Часом не знаєш, де це твоя Ганя ходить – і сьогодні, і вчора, і позавчора?

Мовчить Василь на картці, а мати зітхає над шиттям біля вікна.

– Га? – перепитує Мар'яна так, наче не вчула.

А мати водить голкою з чорною ниткою над білим рушником – і не відповідає. Зводить голову – й дивиться у вікно, бо хтось наче йде попід хатою.

– Ось і Ганя...

– Хто? – підскакує дочка.

– Таж невістка наша.

Справді, за якусь хвилю через поріг ступає молода вчителька, сумна-пресумна, й на її змарнілому лиці очі такі здорові стали, аж не вміщуються.

— Ганю... Ганно Михайлівно, де ви пропадали?

Мар'яна кидається до нежданої гості, тулиться до холодної долоні, хоч надворі тепло, дивуючись із лікарняного запаху від її одягу.

— Я шукаю вас, а вас нема. — І сльози самі бризкають.

— Вийди, Мар'яно, в сусідню кімнату, а ми тут побалакаємо, — каже мати гнівливо.

Мар'яна в сусідній кімнаті, плаче й плаче, впавши на вишиту подушку на дивані, й через піввідхилені двері долинають уривки балачки. То мати бубонить, то Ганна Михайлівна зронить глухе слово. І за Чорнобиль, і за Василя. І за наше занапащене життя. І що в неї, Гані, життя занапащене. Як тут про завтрашній день з цими дітьми думати, коли не відаєш, що з нами всіма сьогодні станеться. І мати: "Ех, Ганю, тут за молодими чоловіками молоді жінки — й то аборти роблять, а тебе хто посміє осудити, що ти, вдова в двадцять три роки — аборт зробила? Ой, жалко, хто ж каже, що не жалко, а якщо воно без руки вродиться чи паралітик? Бо люди всяке балакають, ой, всяке за те чорнобильське лихо. Василь від того стронцію помер, чи від цезію, не знаю, то він же який здоровий у мене вродився. І то згорів. А дитя хіба не від нього? Ото таке твоєму дитяті материнське милосердя, хай господь милує. Бо ж дитя від стронцію, чи від цезію, я й не знаю".

Мар'яна спершу слухає — й не слухає, щось тямить з їхньої балачки — й не тямить, бо начебто вони про себе говорять — і начебто про когось іншого. Чутно, що вчителька вже збирається йти, й зарюмсана Мар'яна зводиться на дивані.

Зрештою, вибігає за двері — й дивиться на змарнілу, сумну вчительку.

Потім вибігає надвір — і дивиться їй услід, а вона — й не обертається.

Що сталося? Про що мати розмовляла з Ганною Михайлівною? Де вчителька пропадала всі ці дні? Чому від неї так гостро пахне лікарнею? Чому сьогодні заходила до них?

Й раптово наче туман розвіюється в голові.

Стиха зойкнувши, Мар'яна починає здогадуватися, де всі ці дні пропадала вчителька. Таж вона була в районній лікарні! І чому сьогодні навідалася до них. Таж вони з матір'ю ще раніше про все домовилися, мати знає про все, знає про ту лікарню.

І Мар'яна хапає біля ганку велосипед, щоб тікати світ за очі. Щоб тікати від своєї матері, яка до такого страхіття додумалася разом з Ганною Михайлівною. Щоб тікати від самої Ганни Михайлівни, яка... яка...

Мар'яна боїться до кінця додумати свою чорну думку, бо така ця думка чорна.

Душать сльози, вона схлипує і, їдучи на велосипеді, не бачить ні села, ні вулиці, ладна провалитися крізь землю.

— Я ж казала... й за мотоцикл... і за намет. Разом збиралися намет ставити... в горах... біля моря... Таке придумали — від стронцію... Від якого стронцію? Від Василя...

І ще згодом:

— А я ж його вже варениками годувала... й медяниками годувала... а я йому вже цяцьки приглядала в магазині.

Раптово Мар'яна падає з велосипеда і, збивши лікті, зводиться, знову вмощується в сідлі. Ноги самі крутять педалі. Куди їде — й сама не знає. А то не вчителька маячіє неподалік від школи під гаєм?

— Ось я їй скажу, я їй усе скажу.

Схлипуючи, натискує на педалі й наздоганяє вчительку вже в гаю, неподалік від озера, де недавно вони роздивлялися двох диких качок.

— Ви... ви...

Ганна Михайлівна вражено дивиться на Мар'яну, зарюмсану, розпашілу.

— Що з тобою? — питає, сахаючись.

— Ви, Ганно Михайлівно... Ви, Ганю...

— Та що сталося?

— Сталось... сталось... — безтямно повторює Мар'яна, і в голосі її — образа, гнів, злість. — Як ви... А ми... збиралися... весь світ об'їздити.

— Який світ? — перепитує вчителька, задкуючи.

— А ви... ви...

Їй хочеться кинути в обличчя Ганні Михайлівні весь свій розпач, але слів нема, у грудях клекоче сама лише ненависть.

— Та що з тобою? — справді не може втямити вчителька.

— Зі мною?.. Що зі мною?.. То з вами... то з вами!

— І голосно кричить: — Від якого стронцію?! Таке придумали з матір'ю!.. Від Василя!

Мар'яна шарпає велосипед і прожогом летить у куці. Тут падає на землю, тицяючись лицем у шорстку траву. Потім пальцями затуляє вуха, щоб навіть пташок не чути. Вже й сліз немає, щоб плакати. Горе її роздушило, і, здається, не звестись їй з-під страшної ваги.

Щось начебто шарудить поблизу, й вона зводиться на лікті, роздивляється попід кущами.

Зелено-бурий їжак колючим горбочком стримить неподалік, і Мар'яна раптом радіє йому, як своєму доброму знайомому. Який знайшов її тут, не боїться, не тікає. Мар'яна по траві підсовується ближче до їжака, лагіднішає душею і, остерігаючись простягати до їжака долоню, каже йому:

— Славний ти мій, славний... Звідки ти? Не боїшся? Не боїшся... О-о-о... Чуєш? Я сама колись народжу. Народжу такого хлопчика, як мій брат Василь. І ні в кого не проситиму. І він буде схожий на мого брата, бо і я ж схожа на Василя. І ми об'їздимо кругом — і за селом нашим, і в полях... Весь світ об'їздимо, чуєш? На мотоциклі...

Тихо в гаю, сонячно, зрідка стелеться зів'яле листя, й дві дикі сірі качки плывуть по водному дзеркалу озера.

РІЗДВЯНЕ ОПОВІДАННЯ

Чорні води чорної ночі й не схлюпнуться, далека зірка не залебедіє розлитим промінчиком у безвістях глухого мороку.

Заспіває чи не заспіває півень перед досвітком?

Погасла чи не погасла в горлі півня ота жаринка, в якій весь час тліє вогник пісні, той вогник то яскраво спалахує, вибухаючи півнячою піснею, то пригасає, знову тліючи, то голосно спалахує вогник у жаринці, то знову пригасає в жаринці?

А коли чорні води чорної ночі так і не схлинуть, а коли жаринка в півнячому горлі справді погасла й не займеться полум'ям пісні?..

Катря чує на своїх щоках теплі сльози й засинає — так, наче тоне в мертвих водах, десь на самісінькому багnistому тихому дні.

А просинається — за широкими вікнами хати темніє ліс. Непорушний ліс, наче то позастигали потроцнені уламки ночі. Схлинули чорні води мороку —

й проступило те, що коренилося на дні. Раптом співає півень під хатою, й Катрина душа ледь-ледь усміхається кволим усміхом. І вже скоро душа розвидняється: за склом шибки на стовбурі сосни млявим рудим світлом хутра мерехтить білка.

І сьогодні білка прийшла в гості!

В хаті — лише дух теплий діда Їлька, а самого діда не видно. Той дух теплий снує з печі, від лежанки. Як дід казав? "Звідки дух теплий іде в хаті — отам і я, то мій дух". Напалив у печі, зварив юшку, — та й у ліс подався, поки вона дрімала, бо ліс — велике дідове хазяйство.

Катря, одягнувшись у кожушок та озувшись у валянки, виходить надвір.

Дід Їлько — лісник, і довкола його хати, самотньої-пресамотної, супиться ліс.

Катря знаходить очима білку на сосні й каже:

— Привіт!

Потім, переставляючи валянки по голому, безсніжному подвір'ю, йде на хатній причілок. За воринами, якими обгороджено садибу, поміж пухнастих ялинок сіріє розсядиста копиця сіна, зобіч пригнічена білими обшкуреними жердинами. Катря вглядається в копицю так, наче там ось-ось має щось побачити.

І, не побачивши, зітхає.

Бо вчора, й позавчора, й ще позавчора — щоранку — сюди приходив великий рогатий лось. То чому його немає зараз? Може, проспала? Може, лось уже поснідав сіном і подався в лісові хащі, не ставши очікувати, коли проснеться Катря й скаже йому "привіт"?

Але дівчина все жде, що він ось-ось появиться з лісу, й вона примруженими очима вглядається поміж дерев, голих-голісіньких, ото хіба що зрідка дуби-нелині стоять у цеглистому шерехкому листі, наче в настовбурчених, провітрюваних кожухах.

І на опалому листі де-не-де сріблиться тонкий іній, наче ліс уночі лише похукав, зогріваючись від холоду, а сніг так досі й не випав, хоч новоріччя минуло.

Катря, переступаючи з ноги на ногу, жде лося, а його все нема до копиці сіна, то вона попідвіконню переходить за хату, стає під тильною стіною.

Звідси можна крадькома стежити за повіткою, під яку вже кілька разів навідувалася лисиця. Вчора лисиця приходила не сама, а з лисом. Лис накульгував на передні лапи, ото пробіжить – і зупиниться. Зрештою зупинився ген під кущем глоду і вже з-під куща дивився за лісновою садибою і за своєю лисицею. Мабуть, бачив і її, Катрю. Та й лисиця не могла не бачити. Катрю аж морозцем обшпарювало, що бачить так близько звірів, що не боїться й не тікає. Лисиця позаглядала біля повітки, обнюхала поріг, послухала курей, що там шамотіли, послухала рохкання свині – й ліниво побігла до глоду. А вже звідти разом з лисом подалися поміж дерев, і то лисиця оглядалася, то лис.

І сьогодні Катря зорить за лисицею біля куща глоду чи біля повітки. Це ж якби припорошило снігом, то хоч сліди побачила б, а так і слідів не видно. Ото що прижухла руда трава, а по рудій траві – дрібними кружальцями жовтіле та збагряніле листя з дикої груші.

Катря вчора казала дідові Ількові про лисицю та лиса, які внадилися до повітки, а дід мовив: "Ти не бійся. Вони тебе не зачеплять. Я знаю тих лисів, хитрі".

Катря не боїться лисів, і зараз іде за повітку, очікує двох хитрих гостей з лісу, але їх не видно поміж чорних дерев.

Їй мимоволі стає сумно, що сьогодні лисиці з лисом немає під повіткою, що й рогатого лося немає під копицею сіна. Що ж це таке, що не поприходили, забарилися? Добре, хоч білка метушиться на сосні.

Дивиться на високу сосну – і білки вже немає ні на стовбурі, ні поміж лапатої, шпичастої хвої.

І миттєвий усміх — усміх для білки — згасає на змарнілому її лиці.

Думає, де це зараз у лісі блукає дід Ілько — й не годна уявити, бо ліс такий великий, бо в лісі на всяку зустріч сподівайся — і зі звіром, і з недоброю людиною, та й тепер недобрі люди куди страшніші за звірів.

Катря ще раз сумно обдивляється ліс, чи не видно білки, чи не видно пося та лисиці з лисом, і човгає валянками до хати. На порозі зупиняється: негадана сніжинка сідає на щоку — й тане. Чекає ще на сніжинки, але більше не бачить жодної у сірому, як попіл, зимовому повітрі.

Тільки через поріг у хату, як слідом за нею хтось тупцяє в сінях. І наче хтось віником обмітає з валянок. Але що ж обмітати, як снігу нема?

А може, звірина якась — чи не лиси забігли?

Й, терпнучи мерзлякувато душею, вона вглядається в двері. О, клямка в дверях ворухиться, значить, ніяка не звірина, бо яка це звірина відчинить клямку?

— Доню моя, пташечко...

Кожушанка на тітці Онисі дихає холодом, і її щоки також дихають холодом, а ще й крізь холод пашать сухим солодкавим теплом.

— Як ти, дитино, тут у лісі? Вовків не боїшся? Збирайся та підемо до нас у село. Чи тобі так добре в діда, що й у село до людей не хочеш?

Очі в тітки Онисі такі великі, так широко розплющені — як чорнобривці-повняки, що розквітли щедро восени, дивитися б і дивитися на їхній живий тремливий цвіт.

— Збирайся, підемо на Різдво в село... Я бачила діда Ілька в лісі коло озера, сказала йому за тебе. — Тітка обіймає Катрю, цілує. — Ох, горенько ти моє чорнобильське...

— Яке Різдво? — питає Катря.

- Ти не знаєш — Різдво?
- Різдво?
- Авжеж, Різдво... Ісус Христос народився, тому й Різдво... Рождество... Малий Ісус народився.
- Який Ісус? — питає Катря, дивлячись на тітку.
- Бог.
- Бог? Ісус? — зводить брови Катря. — А хто такий Бог?
- Ти не знаєш, хто такий Бог?.. І чого тебе вчили батько з матір'ю?
- Не знаю, бо такого не вчили, — крутить головою Катря. — Де він? Бог?
- Бог живе на небі.
- Катря дивиться на дерев'яну, побілену глиною стелю, наче крізь стелю сподівається побачити небо.
- На небі? Я ніколи не бачила.
- Ти й не побачиш.
- Чом не побачу? Бо його там не було, де ми жили?
- Чом не було? Тільки ти не бачила.
- А тут побачу?
- Хто зна, чи побачиш.
- А чому не побачу — ні в Чорнобилі, ні тут?
- Бо небо глибоке й далеко, небо скрізь над усією землею, то як ти побачиш?
- Я не бачила, — повторює Катря. — А він там? А хтось бачив?
- Балакунка ти моя, — всміхається тітка Онися. — Збираймося, та й підемо. У селі й відсвяткуємо Різдво.
- А як відсвяткуємо?
- Там побачиш!.. Щедрувальники-засівальники прийдуть, співатимуть... — І тітка Онися, вклонившись Катрі, стиха співає:
- Ой чи є, чи нема пан господар дома... Ой чи є, чи нема, чи поїхав до млина?..

— А-а, — здогадується Катря, — це ви співаєте про діда Ілька... Та дід Ілько не поїхав до млина, дід у лісі...

Зітхнувши, тітка Онися підходить до великої дерев'яної скрині, що стоїть під стіною між столом і ліжком. І зводить скрипуче віко, заглядаючи всередину.

— Де ти посклала своє празникове? Отут збоку, біля прискринка? Бачу, тут лежить бабин Марусин одяг, і твій лежить. Що ти зодягнеш на свято? Надворі не літо, а зима, то давай зимові обновки. Була б твоя мати, вона б тебе одягнула, а так переставилася сердешна. Й батько переставився. Й чого люди почали так мерти після того Чорнобиля? І не були там, а однаково. Такі здорові, тільки б жити, а вони взяли й покинули тебе на діда Ілька. Скільки я тобі вже казала — давай до мене жити, в село, там і до школи близенько, а звідси далеко ходити до школи, та ще через ліс, та ще зимою, та й дідові яка морока на старість.

Тітка Онися нахилиється над скринєю, перебирає одяг, щось дістає й кладе на ліжку.

— Одягайся, чого баришся?.. Дивись, як потемніло за вікнами.

За вікнами супиться, бо на ліс і на хату в лісі поволі наповзають хмари, здається, одна від одної важчі.

— Чого стоїш, як засватана?

А Катря справді стоїть, як засватана, мерехтячи сумними очима.

— Бери оцю славну червону блузочку, і цю голубу вовняну кофтину, й зелені вовняні рейтузи. А заграничні черевики з якими рантами! Біла шапка з такими бомбончиками, наче апельсини. А шарф, а брошка... Як побачать у селі — невісточка! А ти тут у лісі з дідом старим нидієш. Хто це тобі такого надарував? Чи батько з матір'ю справили, як були живі?

— Дід Ілько постарався.

— Жаліє тебе дід, усі жаліють... Одягайся, бери ось блузочку, бери кофту.

— Не хочу...

— Як то не хочеш? Не хочеш іти в село на Різдво Боже?.. Побачиш ряджених, побачиш, як водять козу, як носять зізду.

— Козу водять? Яку?

— Мене питаєш? Сама побачиш! — І тітка Онися грайливим голосом співає: — Ой чи є, чи нема, чи поїхав до млина... Одягайся.

— Те не можна одягати, — понуро каже Катря.

— Боїшся захвицькати? Але ж на свято, один день.

Катря складає руки на грудях і каже:

— То на смерть у мене.

Спершу тітка наче не чує сказаного, далі повільно випростується біля скрині і, прикусивши губу, примружено дивиться на Катрю. Причудлося чи не причудлося? Ні, не причудлося. І вона боїться почутого. Проте за якусь хвилину вдає, що нічого й не чула, що дівчина нічого й не казала.

— Хмари які сунуть, — озивається. — Бач, поночіє серед білого дня. То збирайся, щоб до села встигли завидна. Одягай зелені рейтузи.

— Й то на смерть.

Нарешті наче хто кулаком б'є тітку Онисю в спину.

— Що ти ото плетеш, га? Від кого почула таке? — сердито питає.

— Почула. Від баби Марусі почула. Отуто в скрині, — підходить до скрині й показує рукою, — у неї лежало на смерть. А як померла, то її обрядили в те, що надбала.

— То баба Маруся! Вона скільки жила, стільки й боліла болячками, — та й то домучилася до старості. А ти молода, ти ще на світі не жила, тобі ще жити й жити. Додумалася таке плескати. Одягайся хутчій! Глянь, яка шапка з бомбонами.

Понувившись, Катря мовчить.

Обернувшись до покуті, де не було й немає жодної ікони, тітка Онися крадькома хреститься:

— Господи, спаси й помилуй таке слухати від дитини.

— Баба Маруся просила: як помру — поховайте мене в усьому новому, неношеному. І все своє берегла — і хустку, і спідницю, і чоботи. Ні разу чоботи не взувала, ні разу хусткою терновою не запиналася. Дід Ілько так її й поховав у всьому новому, я бачила... То я в баби Марусі й собі навчилася.

— Таж тобі жити й жити! — сплескуючи руками, обертається тітка Онися, й уста її скорботно стулені, й очі її вже не схожі на чорнобривці-повняки. — Такі діти не мруть.

— А я листувалася з Ізолюдою, вона з Прип'яті... — З підвіконня бере кілька конвертів, списаних дитячим почерком. — З вересня її пишу й пишу, а вона мовчить. Потім уже її тато відповів, що Ізолюду забрали в лікарню.

— Підлікується Ізолюда — й напише тобі.

— Вона часто в лікарні, а тепер от надовго.

— Так то Ізолюда, вона з Прип'яті, а ти не була там!

— І мої тато з мамою не були, а не стало.

— Горе з вами, діти, горе, — зітхає тітка Онися. — Ще не жили, а вже... То ти будеш одягатися чи ні? Підемо в село на Різдво?

— Можна, я в старенькому, в ношеному? Так, як баба Маруся?

— Ой ти, баба Маруся... Розум — як у старої...

Катря сама дістає зі скрині таку-сяку ношену лахманину, проворно одягається, рада, що таки не послухалася тітку Онисю. Бо якщо сама Катря не подбає, то хто за неї подбає про завтрашній день?

Скоро Катря з тіткою виходять надвір, замикають двері і ключ ховають у полінниці. Чи не видно з лісу діда Ілька? Не видно, а ліс — темний, а небо — темне: хоч

до вечора ще далеко, а мовби знову розливаються чорні води чорної ночі, як ото снилося сьогодні вві сні.

Катря дивиться на високу сосну в надії побачити білку — немає білки, й хвоя на верху сиво-чорно попеліє у мороці дня.

— Ти куди?

Але Катря не слухає тітку, вже на причілку — за воринами у живій млі наче подальшала й поменшала копиця сіна, проте лося біля копиці не видно.

Далі з хатнього затилля дивиться на повітку — не видно там ні лиса, ні лисиці. Може, й не приходили. Вона вглядається в сутінки насупленого лісу, й порив різкого вітру заломлює їй повіку, аж виступає тепла сльоза, нагадавши про досвітковий сон.

— Ка-атре-е!..

Дівчина підбігцем квапиться до тітки Онисі, похапливо бере велику долоню в чорній в'язаній рукавиці, притискає до грудей, і вони йдуть з обійстя за ворота, на сумну піщану дорогу, обсажену страпаками верболозів.

Катря від холоду втягує голову в плечі, а тітчиною рукою в рукавиці затуляється від шмального, морозного вітру, що дужчає й злішає. Та ще раз у раз поглядає на низько обвисле важкими хмарами січневе небо.

Наче сподівається там побачити Бога, про якого казала тітка Онися.

А вона знову цвіте очима, схожими на чорнобривці-повняки, й мугикає:

— Ой чи є, чи нема пан господар дома...

Й знанацька гримить грім.

Тітка Онися з Катрею спершу обоє не вірять, що це грім, бо де ж грім візьметься посеред зими, навіть безсніжної. І дивляться на дорогу, чи на дорозі — спереду і ззаду — немає машини або трактора. Але гримить таки в небі, в чорних навислих хмарах: може, літак?

І вже наступної миті зловісну чорноту хмар вогнистим ударом розриває блискавка. Гілляста, миготлива, блискавка займає півнеба, від її сліпучого світла довкола стає видно кругом далеко, і, засліплена, Катря опускає очі. Опустивши очі, бачить мерехтливий ліс, чіткі стовбури дерев, а ген-ген поміж дерев стоїть лось.

Мабуть, лось також знетямлений наглим ударом блискавки, ладний зі страху тікати безвісти, але завмер непорушно, бо ноги вросли в землю.

Грому вже не чути, й гасне блискавка.

І день стає ще безпросвітніший, ще чорніший.

Катря вглядається в темні хащі лісу, де щойно бачила лося, але поміж дерев гусне глухий, непроглядний морок, і лося в мороці не видно.

Може, лось тільки привидівся?

І Катря думає: а чи не Бог то посварився громом і блискавкою, гніваючись на них усіх, на весь білий світ?.. Хоче запитати тітку Онисю, але не зважується. Бо як запитати про те, про що не знаєш, а тільки здогадуєшся?

— Ходімо, дитино, — погаслим голосом озивається тітка Онися. — Ходімо в село на Різдво Христове.

Й вони, схилиючи голови вбік від вітру, йдуть голою піщаною дорогою через ліс, що тоне в чорних водах денного мороку, принишкнувши так, наче вгорі ось-ось знову розколеться небо громом та блискавкою.

ЗМІСТ

Скажений чорнобильський собака	3
Чорнобильська дівчина Калина	23
Плач у мороку ночі	37
Рудня	52
Зозуля	66
Дитя від стронцію	78
Різдвяне оповідання	93

**Редакція журналу "Соняшник"
висловлює щирю подяку
Міжнародному Фонду "Відродження"
за фінансову допомогу і підтримку
видавничих проектів "Соняшника"**

ISBN 5-7707-7871-7

Г 4803010200-002

без оголошення

95

ББК

84.4УКР6

Г97

ДІТИ ЧОРНОБИЛЯ

© Автор Євген Гуцало

©Художнє оформлення Тетяни Семенової

Редактор Юрій Сердюк

Художні редактори Ольга Колісник та Олена Харченко

Коректор Світлана Гайдук

Комп'ютерне макетування Ізольди Гожої

Український міжнародний журнал для дітей "Соняшник",

252054, Київ-54, вул. Тургенєвська, 46

Надруковано на поліграфкомбінаті "Україна",

254119, Київ-119, вул. Дегтярівська, 38-44,

Зам. № 5-33.

